

„Mi nem tudunk élni a hagyma nélkül”

Adatok a Makó és környéki hagymásvilág rendszerváltozás utáni társadalomrajzához

MEDGYESI KONSTANTIN
(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

Paraszt-polgárosodás vagy proletarizálódás

A „paraszt-polgárosodás” koncepciója – amely a tanulmány fontos elméleti kiindulópontja – a makói származású Erdei Ferenc szellemi alkotása. Az ifjú Erdei a makói parasztság – benne a hagymások¹ – életét feltérképezve állapította meg, a parasztság gondjait a már megindult polgárosodás orvosolhatja. Példaként említi a hagymakertészek gazdasági stratégiáját, hiszen – mint a harmincas években írott Makó társadalomrajza című tanulmányában fejtegeti – „Makón minden élelmes és vállalkozó földmunkás hagymakertész, s ezzel már ki is mozdult a paraszt-zsellér magatudatlan világából.”² A „félíg polgárosodott” parasztgazdával szemben, akit Erdei kissé lenéz, mert az nem vállalja a paraszti sorsot és hagyományokat, ugyanakkor mégis sokat megőriz abból, a hagymakertészt igazi parasztpolgárnak fogadja el: „A kisbirtokos hagymakertész más ember és más szerep [...] Nincs ősi telek, mely kötné a vállalkozását és elhatározásait. [...] Nem konzervatív. Mind termelési technikában, mind pedig a civilizálódás egyéb területein rögtön reagál minden újításra. Individualista. Sorsa egyéni küzdelem és vállalkozás folytán emelkedett fel a zsellér szintről, nem tud kollektív fegyelem vagy szolidaritás alapjaira helyezkedni. Tekintélyt nem ismer mást csak a közvetlenül látott teljesítményt. Igazán jól csak a szabadság eszme világában érzi magát.”³

Erdei korai munkáiban (Futóhomok, Magyar falu, Parasztok) egyértelműen a paraszt-polgárosodás mellett tesz hitet. A Magyar faluban írja, ha a parasztság polgárosodása lehetetlen, akkor ennek következménye a parasztság pusztulása és a falu elnéptelenedése.⁴ A Parasztokban arról beszél, a parasztsors olyan próbája az embernek és a társadalomnak, amit nem lehet az örökkévalóságig elviselni. A jövő útját mégsem abban látja, hogy a parasztnak „nemparasztkká” kell válniuk, hanem a nyugati és az északi modell alapján egy olyasfajta polgárosodást tart követendőnek,

¹ „A fiatal Erdei a makói hagymakertészek példájában találta meg a farmer típusú gazdálkodás lehetséges útját. A szárszói találkozó előtt írt nagyhatású műveiben az értekeiben individualizálódott, gazdálkodásában specializálódott és érdekeit politikai területen is érvényesíteni tudó parasztpolgár típusát jelölte meg kívánatos modellként.” - írja Kovách Imre 1988-ban megjelent könyvében (Kovách Imre: Termelők és Mezőgazdasági kistermelők a magyar társadalomban. Társadalomtudományi Intézet, Budapest 1988. 143.)

² Erdei Ferenc 1982. 46.

³ Uo. 46-47.

⁴ Erdei Ferenc 1974. 36.

ahol a parasztmúltat folytatják, és a polgárosodás nem annak megtagadása, hanem a „belőle való kifejlődés”. „Egyszerűen túlfejlődnek a paraszt állomásokon és útban vannak magasabb szintű társadalmi formák felé. Ez nem meghasonlás, nem beteg elerőtlenedés, hanem nagyon is biztató fejlődés. Nem akarnak ők sem parasztok maradni már, de valamivé nagyon is szeretnének fölemelkedni.” – írja.⁵

1943-ban a szárszói konferencián azonban eltér addigi felfogásától. Már előadása elején leszögezi: „A történelmi materializmus, szóval a szocializmus társadalomtudománya az egyetlen nagyszabású szociológiai irány, amely történelmi szemléletű, tehát konkrét történelmi társadalomalakulásokat kísér, és mindent a fejlődés összefüggésében magyaráz.”⁶ Fenntartja véleményét, miszerint a paraszttársadalom „legjellegzetesebb vonása a polgárosodás”, de erről a folyamatról immáron mint átmeneti jelenségről szól, s kijelenti, hogy „ebben a fejlődésben kétségtelenül a munkásság képviseli a nagyobb erőt.”⁷ Ezáltal Erdei – ahogy Szelényi Iván szociológus fogalmaz – a polgárosodás első teoretikusából a proletarizálódás elméletének híve lett. A politikus legyőzte a szociológust. A történelem fintora, hogy közéleti szereplőként szerepet vállal a parasztság proletársorsba kényszerítésében, a kollektivizálásban.

A proletarizálódási elmélet a szovjet típusú mezőgazdaság hivatalos álláspontja. A nézet jellemzője, hogy a családi termelést átmeneti jelenségnek tartja, fejlődési útként jelöli ki a parasztság számára a munkásosztályba való integrálódást. E gondolkodás szellemében írta „A falusi társadalom szerkezetének átalakulása” című cikkét Vágvölgyi András. A szerző a tanulmányban kifejti, hogy a szocializmus időszakában „fellazultak az osztályok és rétegek közötti korlátok, eltűntek a válaszfalak, mozgásba jött a társadalom. Nagymértékben elősegítette a társadalom fejlődését az iparosítás mellett a mezőgazdaság szocialista átszervezése.”⁸ Vágvölgyi amikor a parasztságról szól, az átmenetiséget hangsúlyozza. Úgy véli, az átrétegződésnek egy sajátos módja valósult meg, ami által egy átmeneti réteg alakult ki, amely szerinte nem nevezhető sem paraszti, sem munkásrétegnek. E réteg jellemzőjének tekinti, hogy különböző fokú hasonlóságot mutat a munkásosztály vagy a parasztság jellemzőivel. Szelényi Iván szerint a proletarizálódási elmélet érvényességének végső próbáját a történelemtől várhatjuk, nem szükséges ugyanis a kommunista osztály nélküli társadalom jövőjében hinni ahhoz, hogy valaki a proletarizálódási elméletet elfogadja.

A hetvenes évek elején, 1971 októberében Márkus István Gernelyapátin végzett terepmunkát. A mélyinterjúk szövegéből közölt válogatást abban a cikkben, amely 1973-ban jelent meg. (Az utóparasztság arcképéhez) Márkus felfigyelt arra, hogy munkás családok is részt vesznek - a háztáji gazdálkodás keretében - a mezőgazdasági árutermelésben.

„Körülbelül ötszáz ember jár be manapság ipari, vasúti és egyéb munkára. Nos, az ember, ha éjszakás a gyárban, a vasútnál, reggelre jön meg. Az asszonya, kérem, ott várja az állomáson, öt kilométerre a községtől, kerékpárral; az asszony viszi a két

⁵ Erdei Ferenc 1973. 164.

⁶ Erdei Ferenc 1983. 188.

⁷ Uo. 206-209.

⁸ Vágvölgyi András 1976. 269-277.

kapát, az állomásról egyenesen kapálni megy a férfi is. Estefelé valamit talán alszik, este megint utazik be a munkahelyére. Ez van.”⁹ – olvasható egy helyi pedagógus nyilatkozata Márkus István szociográfiájában, amely a paraszt-munkás elmélet klaszszikus dokumentuma. A paraszt-munkás elmélet üzenete a következő: a falusi és a városi népesség között kialakult egy olyan társadalmi csoport, Márkus e réteget nevezi utóparasztágnak, mely tartós, nem átmeneti jelenség, s jellemzője, hogy az utóparasztok a szegényparasztok köréből kerülnek ki.¹⁰

„Öntudata és kedélye miatt vonzó ember, szórakoztató társaság, lelkesítő példa és idegesítő jelenség: ahol jelen van, nem lehet nem figyelni rá, nem igazodni hozzá. Mindenről van véleménye, csinálja amit gondol és önti magából helyzetet érzékletessé tevő szólásokat”¹¹ – ekképpen mutatja be Juhász Pál Medve Alfonzot. Juhász szerint Medve Alfonz tipikus parasztpolgár, akiben az ősök felelősségtudata él. Medve annak a rétegnek a gyermeke, „amelynek tagjai valaha a falusi önkormányzat, a legelőtársulat, az egyház ügyeit intézték s tudták, hogy alkalmasságukat egyéni sikerességükkel kell újra és újra bizonyítaniok. Hiszen nem úrnak születtek és nem is a bizonyítvány révén nyert tisztség biztosítja közösségi szerepeiket.”¹² Juhász szerint a koalíciós időkben, 1945 és 1948 között e réteg, a parasztpolgárság uralta a falusi közeletet. (Hozzáteszi természetesen, hogy mindez csak ott történhetett meg, ahol nem roppantották össze a helyi társadalmat.) 1948 után azonban megtörték a parasztpolgárság erejét. 1959-61-ben viszont már a hatalomnak is számolnia kellett ezzel a csoporttal, sok helyen a tsz-vezetésbe is bevonták őket, hogy ezáltal csábítsák a szövetkezetbe a többi gazdát. Így lett tsz-elnök Medve Alfonz is, s tette nyereségessé a szövetkezetet – holott előtte mindig veszteséges volt a tsz, majd elítélése és börtönbe zárása nyitánya a gazdasági reform elleni fordulatnak.

Juhász – visszanyúlva Erdei paraszt-polgárosodás koncepciójához – vallja, az agrárnépesség magatartását nem lehet úgy azonosítani, hogy ők proletárok vagy utóparasztok lennének, hanem inkább arról van szó, hogy ez a réteg a maga gazdaságát „vállalkozásként” működteti, profit növelésére törekszik, s ebből következően polgárosodik. Magyarán ezek az emberek parasztpolgárok. Ez a vélekedés „a félbeszakadt polgárosodás” elméletének kiindulópontja.

Kovács Imre elfogadja Juhász teóriáját „a parasztpolgári léthelyzet tömegessé válásáról, amelynek alapja a vidéki társadalomban élők tartós berendezkedése az első és második gazdaságban történő egyidejű részvételre.”¹³ Kovács szerint a volt közép- és gazdagparaszt családokból származó mezőgazdasági kistermelők egy része a kistermelésből befolyó jövedelmeket is felhasználva tudta megtartani szülei társadalmi státusát. A szociológus ezt a státuskontinuitást tekinti polgárosodásnak.

Szelényi Iván nem lát feltétlen ellentmondást Márkus István és Juhász Pál tézise között: az utóparaszt osztály/új munkásosztály időben egybeeshet a vállalkozói osz-

⁹ Márkus István 1973.

¹⁰ Márkus István 1980.

¹¹ Juhász Pál 1983/b.

¹² Uo. 3-4.

¹³ Kovács Imre 154.

tály újramegjelenésével, a polgárosodással¹⁴ – vallja. Véleménye szerint azonban a családi háttér polgárosodásra gyakorolt hatását az életút módosítja. Mivel az anyagi vagyon öröklődése korlátozott, ezért inkább a „vállalkozási szellem” megőrzését vagy átadását tekinti kulcsfontosságúnak, és hajlik arra, hogy a vállalkozás weberi „kulturális” magyarázatát alkalmazza: „az értékek és eszmék – különösen az autonómia és a kockázatvállalás, a bürokratikus rendnek való alávetettség elfogadásával szemben tanúsított ellenállás értékei és eszméi – döntő szerepet játszhatnak abban, hogy kiből is válik vállalkozó, s ki marad meg bérmunkásnak.”¹⁵

A jelen tanulmányban azt kívánom vizsgálni, hogy kik alkotják ma a Makó és környéki hagymástársadalmat, a hagymához valamiként kötődő, a növény termeléséből, feldolgozásából jövedelmet szerző emberek/családok csoportját. Honnan jönnek – családi háttér, milyen életutat futottak be, milyen jellegű gazdasági stratégiát követnek, milyen vállalkozói erőforrásokra támaszkodhatnak, illetve hogy milyen „kulturális tőkével” rendelkeznek.

A vizsgálat módszere az interjú. A kutatás során 1999-ben 47 személyt szólaltattam meg. Az interjúk elkészítésekor iránytűként szolgált számomra Kovács Katalin és Váradai Mónika Szereplők és kapcsolatrendszerek egy alföldi mezőváros agrárgazdaságában című tanulmányának egy mondata: „A régi struktúra lebontása és az új kialakulása átmeneti szakaszokat feltételező, összefonódó folyamatok, amelyek szereplői nem annyira személyükben, mint az agrárgazdasági átalakulás során elnyert pozíciók, kapcsolódási pontjaik, valamint elsajátított új tudás- és viselkedéskészletük tekintetében változnak.”¹⁶

A makói hagyma társadalomformáló szerepe¹⁷

„A város társadalmá alakította ki hazánkban a hagyma kultúráját, s a hagyma lett a város nevének hordozója ország-világ előtt.”¹⁸(Erdei Ferenc)

A makói hagymakultúrát a város szegényparasztsága fejlesztette ki. Az egykori zsellérekéből lettek a hagymások. Kezdetben csak a házikertekben termesztettek hagymát, később került ki a hagymatermesztés a veteményes földekre. 1818-as források szerint a hagymatermelők 91%-a zsellér, 9%-a jobbágy.

1861-ben kiosztották a belső legelőket, 2370 házas zsellér ezáltal 2-2 kisholdnyi földhöz jutott. E döntés következtében a hagymatermesztés mennyiségileg megnövekedett, a vetésterület nyolc-tízszeresére emelkedett. A zsellér családok egyharmadának – a hagymának köszönhetően – sikerült kisparaszti szintre emelkednie.

¹⁴ Szelényi Iván 1992. 80.

¹⁵ Uo. 83. p.

¹⁶ Kovács Katalin - Váradai Mónika: 1995. 131.

¹⁷ Tóth Ferenc: A makói hagyma. Makó monográfiája 2. Makó 1998.; Erdei Ferenc: Makó város történeti pályája. In: Makó az első felszabadult város. Makó Városi Tanács-Kossuth Könyvkiadó, 1969; Erdei Ferenc: Város és vidéke. Hasonmás kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977. 272-277.; A makói hagyma múltja, jelene és jövője. Hagyma Terméktanács, 1997

¹⁸ Erdei Ferenc: Város és vidéke. 272.

Az 1880-as esztendőben megépült a Makót Szegeddel összekötő híd, ami által megnyílt a nagyobb mennyiségű export lehetősége. Mindez egy helyi hagymakereskedő csoport kialakulását tette lehetővé. 1836-ban a városban a hagymaárusítók felekezeti megoszlása a következő volt: 32,8% római katolikus, 9,7 % görög katolikus, 51% református, 1,1 % evangélikus, 5,4 % izraelita.¹⁹ 1852-1855-re ez az arány így változott: 8% római katolikus, 16% görög katolikus, 76 % református.²⁰ 1886-ban a 40 bejegyzett hagymakereskedő közül még csak 8 volt zsidó. A következő két évtizedben a zsidó kereskedők száma a többszörösére nőtt.

Az 1933-ban megalakult Hagymakiviteli Egyesüléshez a hagymakereskedők 96%-a csatlakozott. Az egyesülésben tömörült kereskedők listáján, amelyen a vallási hovatartozást is megjelölték, 79 nevet találunk. A listán két református kereskedő van, a többi izraelita vallású.²¹ A makói zsidó családoknak kb. 70%-a volt érdekelt a hagymaügyben.²²

A 20. század első évtizedében Makón 5000-6000 kat. holdon termelték a hagymát. Létrejött egy több mint 2000 kisparaszt és közel 1000 földtelen, hagymában dolgozó családot magában foglaló hagymakertész réteg. E csoport tevékenységének köszönhetően 2-3000 vagon hagyma került a külföldi piacokra. A trianoni békeszerződés nagy veszteséget okozott a makói hagymások számára is, hiszen a Maroson túli területek elcsatolása miatt csökkent a termőterület.

A világgazdasági válság a hagymapiac gyors összeomlását idézte elő, ami jelentős munkanélküliséget okozott a városban. A makói hagyma válságának oka a túltermelés volt. Ekkorra már 6000-7000 holdon termelték ugyanis a növényt. A két világháború közötti időszak legnagyobb problémájának tekinthető, hogy rendkívül magas volt a hagymaföldek hasznobérlete. Sok hagymakertész ezért más vidékeken bérelt olcsóbb földeket.

Makón nem alakult ki nagybirtok, így a háború után csak a környező falvak elkobzott birtokai jöhettek számításba a földosztáskor. (Püspöklelén a püspöki uradalomból 1000, a földeáki Návay-birtokból 600 holdat osztottak ki.) A hagymásoknak azonban továbbra is legfontosabb törekvése maradt a földszerzés. Ennek következtében a makói ingatlanok értéke is megnőtt, olyannyira, hogy Makó az ország legdrágább városa lett. A koalíciós időkben soha nem remélt konjunktúra következett be a hagymatermelésben. Naponta 50-60, hagymát szállító vagon gördült ki a makói vasútállomásról.

Később, már a fordulat éve után a túltermelésre hivatkozva vezették be a hagymatermelésében is a tervgazdálkodást. 1951-ben keresett lett a hagyma a világpiacon, a kormányzat erre kötelezővé tette a szerződéses termelést. A kollektivizálás után a hagymatermelés jelentősége csökkent. A termelészövetkezetek inkább a gabonatermeléssel foglalkoztak, a „tsz-hagymát” gépesítve termelték.

„Szerencsére nem olyan katasztrofális még a makói hagyma helyzete, ahogyan azt sokan fennen hirdetik, de nagyon komoly a helyzet, és minden erőnket össze kell

¹⁹ Tóth Ferenc 1998. 396.

²⁰ Uo. 400.

²¹ Uo. 460-462.

²² Hajdú József 1998. 103.

szedni, hogy megfordítsuk a sorsát. Még elismert márka a piacon a makói hagyma, és még nincs más az országban, ami felválthatná, de élesedik a verseny és nehezedik a helyzet: túlságosan drágán termelünk, túl sok emberi munkát használunk fel /.../”²³ E szavak és mondatok ma, 2000-ben is gyakran elhangzanak, elhangozhatnak. Az előbbi szöveget azonban közel három évtizeddel ezelőtt vetette papírra Erdei Ferenc.

Az elmúlt 30 évben talán inkább rosszabb lett a makói hagyma pozíciója. Nem lehet ugyanis már arról beszélni, hogy nincs vetélytársa a makói hagymának, mert van. A szolnoki tájkörzetben²⁴ egyre nagyobb volumenben termelnek hagymát. 1997-es adatok szerint a vöröshagyma-termelésből a makói körzet 40%-ban részesül, a szolnokiak pedig 30%-ban.²⁵ Füleki László, a makói székhelyű Hagyma Terméktanács titkára szerint a '97 óta eltelt időben a szolnoki tájkörzet termelési mutatói folyamatosan nőnek, valószínűleg a szolnokiak már utolérték a makóiakat a vöröshagyma termelésében.²⁶

A rendszerváltozás után a Makó és környéki termelőszövetkezetek nagy része megmaradt, illetve gazdasági társasággá alakult. A tsz-ek a korábbinál kisebb területen, de folytatták a közös termelést. Makón – 1997-es adat – a szántóterület 59%-át társas vállalkozások és 41%-át egyéni gazdálkodók használják²⁷. A makói kistérségben a magán földhasználat esetén a gazdaságok átlagmérete 5,05 hektár. A termelésben a gabonafélék az uralkodók. A zöldségtermesztés a magángazdaságokban jelentős, bár csökkenő tendenciát mutat. Kivétel a vöröshagyma, amelynek vetésterülete 1995-ben 1000 hektárral, 40%-kal, és a fokhagyma, amelynek területe 600-700 hektárral emelkedett az előző évhez képest. A szántóföldi zöldségfélék közül a hagymafélék foglalják el a terület 60%-át.

A makóiak és a környékbeli falvak lakosai az ipari foglalkoztatottság hanyatlása és a tsz-munkahelyek megszűnése miatt a 90-es években egyre nagyobb arányban fordultak a hagymatermelés felé. A kárpótlás után megszorodott magángazdaságok legtöbbje szintén a hagymát választotta főprofilul, bízva a hagymában rejlő – korábban megismert – jövedelemteremtő képességben.

A termelők belátják, hogy az együttműködés és az információ hiánya saját termelésüket és értékesítési áraikat is kedvezőtlenül befolyásolja, de „kollektíven” nem tesznek ellene. Az elaprózódó birtokok sok-sok problémát vetnek fel, elsősorban a hagyma, de más termények esetén is. A sok, kis mennyiségben megtermelt áru minősége heterogén; a minőségi egyenetlenség, és a tételenkénti kis mennyiség a piaci árat negatívan befolyásolja; új fajták bevezetése nehézkes, mert a termelők ragaszkodnak a hagyományos, de kis nyereséget hozó makói fajtához; a kis területeken a vetésforgó betartása nem lehetséges; a feldolgozó kapacitás nem elégséges volta miatt feldolgozatlanul, tehát azonnal kell értékesíteni a megtermelt hagyma nagy részét.²⁸

²³ Erdei Ferenc 276. p.

²⁴ A hagymatermelésben Magyarországon 3 termelési tájkörzet alakult ki: A makói, a szolnoki és a győri.

²⁵ Füleki László: 20.

²⁶ Makón a hagyományos dughagymás hagymatermelés a jellemző, Szolnokon és Győrben dughagymás hagymát nem termelnek, csak magról vetett hagymát.

²⁷ Az adatokat Makó és Térsége Komplex Területfejlesztési Konceptiójából merítettük. (Készítette JATE Gazdasági Földrajzi Tanszék, Dr. Mészáros Rezső egyetemi tanár; Szeged, 1997. december)

²⁸ A tendenciák bemutatása a Makó és Térsége Fejlesztési Programja (egyeztetési anyag, 1998. március)

Füleki László, aki a Makó és Térsége Fejlesztési Programjának mezőgazdasági részét készítette elő, a következőképpen értékeli a dokumentumban a termelők és a felvásárlók közötti kapcsolatot: „Jelenleg egyedül a termelő vállal kockázatot a termelés során. A felvásárló és az exportőr, ha kedvezőtlen a piaci helyzet, nem vásárol, veszteséges üzletet nem csinál. Az értékesítés zömében szerződések nélkül zajlik. A nagy tételben betakarított terményt a termelő kénytelen bizonyos időintervallum alatt értékesíteni. Ilyen körülmények között természetes, hogy az árak alakulásába a termelő(k) ritkán képesek érdemben beavatkozni.” Füleki úgy véli, hogy mind a fokhagymánál, mind a vöröshagymánál az árakat negatívan befolyásolják a kis mennyiséggel megjelenő kereskedők, akik között sok a „piaczavaró”. A Hagyma Terméktanács titkára a termelő és értékesítő szövetkezetek kialakításában, vagyis az integrátorok színre lépésében látja a jövő útját. Az integráció fontos előnyének tartja, hogy ezáltal tervezhetővé válik a mennyiség, ellenőrizhető a minőség; megoszlanak a költségek a termeltető és a termelő között; így könnyebben hitelhez juthatnak a felek; továbbá meggyorsul az információáramlás, a szakismeretek áramlása. Elismeri ugyanakkor, vannak komoly, az integráció ellen ható tényezők: bizalmatlanság; történelmi gyökerű ellenérzések a közös vállalkozásokkal szemben; rosszul felfogott önérték („egyedül jobban boldogulok”); nincs, aki érdemben kezdeményezzen egy ilyesfajta együttműködést.

Hagymatermelői gazdasági stratégiák

B. Antal (Ferencszállás) 1963-tól a ferencszállási Új Élet Termelőszövetkezetben dolgozott gépszerelőként. 1978-ban elvégezte a gépipari technikumot, gépjavító technikus oklevelet szerzett, majd ágazatvezető lett a kiszombori tsz-nél. Mivel ki kellett szolgálnia a tsz-ben az agronómusokat, ezért egyre többet foglalkozott növénytermeléssel is. A háztájiban fél hold fokhagyma termeléssel kezdett, utána ez a terület egy holdra nőtt.

– Szüleimtől ragadt rám a fokhagyma- és a vöröshagyma termesztésének „tudomány”. Édesapám annak idején azt mondta, fiam, van úgy, hogy a fokhagyma négy év alatt nem hoz semmit, de az 5. évben behozza az árát. Nem szabad abba hagyni! Sok növényvel próbálkoztam már, de csak úgy vagyok vele, suszter térjen vissza a kaptafájához, mi csak a hagymát szoktuk meg. Ezt csinálgatjuk, mert mást nem tudunk.

1990 márciusáig dolgozott a tsz-nél. Akkor már nem látott perspektívát a szövetkezetben. A kárpótláson keresztül összevásárolt 10 hektár földet.

– Úgy éreztem, felcombosodtam, összegyűjtöttem annyi erőt és tudást, hogy 10 hektár földdel meg tudjak birkózni. A '90-es év az még egy elfogadható esztendőnek volt mondható, de aztán jöttek a bajok, s teljesen padlóra kerültem. Semmi tőkém nem volt, amikor kivettem a földet. Borzalmasan nehéz idők következtek; ha tudom, hogy mivel jár ez a kezdeti önállóság, akkor talán bele sem vágok. Jöttek az aszályok, gépem az öntözéshez nem állt rendelkezésre. Hitelt vettem fel, hogy meg tudjak venni

alapján.

egy Rábát, meg ahhoz egy csomó munkagépet. Nem jött be a pritamin paprika, nem jött be a búza, nem jött be a hagyma, irdatlanul el voltam keseredve. Azután 96-97-ben már egy kicsit jobb időszak volt, már lett egy kis nyereségem is. A 98-as évet is jól zártam, tudtam venni egy traktort. Ennek persze most iszom meg a levét.

Jelenleg 1,2 hektáron természet tavaszi fokhagymát, úgyszintén ekkora területen őszi fokhagymát, a vöröshagymát pedig 0,6 hektáron. Búzát a vetésforgó miatt tart, van neki még burgonyája és paprikája, amit egy régi tsz-es kapcsolaton keresztül értékesít Szegedre a Paprika Rt-nek.

– '96-ban 180 mázsa vöröshagymát hordtam ki a szemétkébe, nem kellett a kutyának se. A fokhagyma termelése borzalmasan élőmunka igényes, hiszen hidegben el kell rakni, irdatlan melegbe kell felszedni, és rengeteg baj van vele: vegyszerezés, kaparás, szedés, csomózás, darabolás. Valamikor 20 forint volt a napszámos órábéré, most meg 300 forint; és még annak is ki vagyunk téve, hogy ha megfognak bennünket, akkor feketemunkáért megbüntetnek. Erre alapozva – miután gépész végzettségem van – próbáltam gépesíteni. Csináltam egy három soros hagymarakó gépet. Egy hold hagymát kényelmesen el tudunk rakni egy nap öten. Mivel nem tetszett eléggé ez a gép, ezért készítettem egy másikat, ami négy soros, s ehhez már csak a vezető kell, meg még egy ember. Most nem tudtam rámenni a belvíz miatt, kézzel kellett elrakatnom a tavaszi hagymát, így ez nekem közel 70 ezer forintba került. A géppel 15 ezer forintból elraknám egyébként.

Anyai ágon a nagyszülei nem foglalkoztak hagymázással. Kupeczek voltak, nagyapja anyai ágon lovakkal kereskedett, a nagyanyja pedig disznókkal. Édesapja és édesanyja a makóiakhoz jöttek hagymázni – a makói hagymakertészekről sokat tanultak. A szülők saját földön is gazdálkodtak, s eljártak napszamba is.

– A paraszti élet egy szakma. Hát annyi irodalmam van, annyit kell olvasni, hogy mit, miért kell csinálni. Figyelni kell, hogy a permetezés és főleg a növényvédelem megfelelően menjen. Olvasok szakirodalmat a növénytermeléshez, mert anélkül nem lehet megélni.

T. Gyula (Makó) mint főmérnök B. Antal főnöke volt a kiszombori Új Élet Tsz-nél. Azelőtt az apátfalvi Aranykalász Termelőszövetkezet műszaki vezetőjeként dolgozott. Mezőtúri származású, felesége makói, így került a városba. Apja és nagyapja is asztalos volt. Szeretett volna egyetemen tanulni, de nem vették fel, mivel apja részt vett az 56-os eseményekben - a helyi munkástanács elnökeként. Végül a mezőtúri főiskolán szerzett diplomát.

1991-ben lett munkanélküli. A kiszombori tsz-ből – amint mondja – ő az első, akit kitétek. „Úgy gondolták, hogy gépész nélkül is lehet dolgozni.”²⁹

– A hagyma átszővi az életemet. A munkanélküliségből lényegében a hagymatermeléssel emeltem ki magam. Még a lányom pénzét is elkértem, hogy tudjak venni egy traktort, s akkor elkezdtem gyártani a magam gépeit. Egyik kollegám csinált egy hagymavetőgépet, aki később abbahagyta a fejlesztéseket, de a technikát sokan lemásolták. Többek között én is, az ő jóváhagyásával és segítségével, de nem ellopva az elgondolásait. Eddig 1 hold megmunkálásához - elrakásához 14-15 ember kellett. Ez

²⁹ A rendszerváltozást követően az addigi mezőgazdasági dolgozók 17,4%-a örizte meg a munkáját. (Andor Mihály- Kuczsi Tibor- Swain Nigel 1996/3-4. sz. 129.)

a gép ezt a számot 4-5 főre csökkentette le. A gép legújabb változatához pedig már csak egy segítő személyzet kell. Öt-hat év múlva a fokhagymatermelésnek a 70-80%-a gépesítve lesz.

Igény szerint készítik el a gépeket egy lakatos-esztergályos brigáddal együtt. 360 ezer forintba kerül egy gép ára. 1998-ban 5 darabot adtak el, 1999 tavaszán már 6 eladott gépnél tartottak. Szolnokra is vittek belőle, s már rendeltek gépet Ausztriából is.

Régebben, a háztáji keretében 4-5 kisláncot (1 kislánc=100 négyszögöl) művelt. Most 4 hektáron gazdálkodik. 2,5 hektáron őszi fokhagymát, 1,5 hektáron tavaszt termeszt. Tagja a Hagymakuratóriumnak, amely az évente megrendezésre kerülő Hagymafesztivál szervezője. T. Gyula ugyanakkor nem csak hagymatermeléssel foglalkozik, van egy boltja, ahol szántóföldi öntözéssel kapcsolatos berendezéseket árulnak. A boltot a felesége üzemelteti, ő besegít.

V. János nyugdíjas. Amikor az aktív pályáját befejezte, akkor költözött ki Maroslelére.³⁰ A fiával együtt - aki központi fűtés szerelő végzettséggel rendelkezik, s pillanatnyilag munkanélküli - 53 hektáron gazdálkodik. (Búza, kukorica, napraforgó) Jelenleg nem termeszt hagymát, attól függetlenül, hogy 7 évig volt a Hagymatermelési Rendszer vezetője³¹, és 20 évig foglalkozott hagymával. Mivel nem tud kézi munkaerőt szerezni, ami a fokhagymánál megkerülhetetlen, ezért abbahagyta a fokhagymázást. Próbálkozott idegen munkaerő foglalkoztatásával, de feljelentették fekete-munka miatt, megbüntették, s inkább feladta a hagymatermelést.

Elképzelése szerint 10 hektáron visszatérne a fokhagyma termelésre, mert egyre inkább lehet gépesíteni e növény *rakását* és *szedését* is. Mintagazdaságot szeretne kialakítani, amelyhez pályázati pénzt is igénybe akar venni. A kisgazdaságok számára szolgálna ez mintául, már egyeztetett az Agrárkamarával és a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Megyei Hivatalával. A mintagazdaság kiépítése 14 millió forint értékű beruházást igényelne.

- A mezőgazdaságban dolgozók jórészenek nincs meg se a szükséges szakmai, se a gazdasági ismerete. A mintagazdaságot a régi tangazdaságok mintájára szeretném létrehozni. Olyan legyen, hogy a közigazdasági és számszaki dolgokat se kelljen véka alá rejteni. Az a célom, hogy meg tudják nézni a gazdák, miként kell megcsinálni egy talajmunkát, ez mennyi ráfordítást és élömmükét követel meg.

V. János apai nagyanyja *csapatvezető napszámosként* dolgozott a makói hagymaföldeken. Édesapja szabó volt, de foglalkoztak mezőgazdasági kistermeléssel is. A családfő rendszeresen ment aratni, kukoricát törni, mert ott kapott kukoricát, s ebből lehetett a disznókat hizlalni. Apai nagynénje az egykori birtokos család leszármazottjának, Návay Ivánnak a felesége volt.

- Tisztelem a keresztapámat, hogy a családomat így fogadta el, hiszen mi szegények voltunk. A keresztapám javasolta nekem, foglalkozzam mezőgazdasággal, hátha

³⁰ A maroslelei föld az, amelyik leginkább alkalmas a fokhagymatermelésre, ezért a falu népe főleg ennek a növénynek a termesztésével foglalkozik, ezáltal Maroslele külön színtöltja a makói hagymakörzetnek.

³¹ A Makói Hagymatermelési Rendszer 1973 és 1989 között működött. 1989-ben a Hagymatermelési Rendszer jogutódjaként alakult meg Hagyma Egyesülés, amely 1992-ben vette fel a Hagyma Termékta-
nács nevet.

még valamikor szükségem lesz rá. Hát megérezte – fejtegeti V. János.

A férfi a keresztanyján keresztül kapott kárpótlási jegyekből a 90-es évek elején földet vásárolt.

– Hogy érdemes vagy nem érdemes? Ha az embernek van egy szakmai hitvallása, akkor megcsinálja. Persze máshová is be lehetne fektetni, ha nem lenne terhelt az ember ezzel a szakmai múlttal.

Gödöllön végzett állattenyésztési szakon 1959-ben. Focizni vitték Zombára a helyi tsz csapatához, ahol „az igazgató tiszta focibolond volt, megmondta, hogy neki kell 2-3 focista”, így került V. János is oda. Egy nagyon jó gazda mellé osztották be, aki 3 hét után feltette neki a kérdést: „most akkor futballozni akarsz vagy akarod csinálni a szakmát?” Egy évig folytatja e kettős tevékenységet, a focit és a mezőgazdaságot. Utána hazakerült Makóra, az Állami Gazdaságok Igazgatóságára főelőadónak, 6 évig dolgozott ott.

– Nem voltam párttag, így amikor leépítésre került sor, akkor először kerültem lapátra.

Egy évig a Növényvédő Állomáson főmérnök, majd a Gabona Kutató Intézethez kerül, innen nevezik ki a Zöldért termelési osztályvezetőjének. Ezt követően lett a Makói Hagymatermelési Rendszer vezetője.

– Akkor volt a spiccen a termelési rendszer, amikor én voltam a vezető. Végül mégse úgy sikerült, ahogy szeretnénk volna, így nekem onnan menni kellett. Például, ha jött valaki, és nem valamelyik tsz-elnököt kereste, hanem engem, akkor az nem tetszett az elvtársaknak. Magyarul megfúrtak – magyarázza az egykori főhagymás.

Á. Béla (Maroslele) 14 éve házasodott össze feleségével, azóta a házaspár folyamatosan foglalkozik hagymatermeléssel. Csak fokhagymájuk van, 1 hold tavaszi, s fél hold őszi. Béla, aki mezőgazdasági gépszerezőként végzett a makói szakmunkásképzőben, a MOL egyik kft-jének, a Petrolszervíz Kft-nek az alkalmazottja. 1994 óta tagja a maroslelei képviselőtestületnek. Szülei nyugdíjasok, de még mindig raknak hagymát.

– Maroslelei gyerekként ebben nőttem fel. Akár apai, akár anyai ágon mindenki foglalkozott hagymával, tsz-ben dolgoztak, illetve háztájiban. A mindennapi élethez, a megélhetéshez nekünk nem fontos a hagyma, de ami most itt a fejünk fölött van, ez a ház, az a hagymának köszönhető. A mi előre menetelünket a hagyma határozta meg.

Bérli a földet, amin hagymatermesztést folytat, mert más növényt nem akar termelni, és a vetésforgó miatt mindig más területen kell gazdálkodni. A faluban az elsők között volt, akinek már rendelkezésére állt a hagymakihúzó. A gépi rakású fokhagymával szemben azonban szkeptikus.

– Hagyma átvevőként is dolgozok, s mint átvevő egyből tudom, hogy melyik gépi rakású, mert az rosszabb minőségű. Az egyik barátom géppel rakja az őszt, én a saját fél holdamat az ő 1 holdjáért nem adtam volna oda. Annyi különbség volt a kettő között minőségben.

A rakáshoz és a szedéshez van napszámosa, 3-4 személy. Nem tart tőle, hogy a napszámosok miatt megbüntetik.

– Ugyanakkor az az igazság, azért nem akarom kibővíteni a termelést – amihez több napszámost kellene dolgoztatni, mert benne van az emberben, hogy kijöhetnek

ellenőrizni. Mondjuk, inkább a román munkásokat figyelik jobban. A helyi napszámósokkal kapcsolatban nincs igazán ilyen veszély.

Egyszer megjárta, mert máshonnan hozatott napszámósokat; nem tudta, mire képesek, gyengén végezték a munkájukat, s rossz lett a hagyma. Azóta csak falubeliekkel dolgoztat. Meg amennyire csak tehetik, inkább a családban fognak össze.

– Apámékkal, öcséméssel, apósomékkal, sógoromékkal dolgozunk együtt. Összefogva kalákában mindenkiét rakjuk.

E. István is maroslelei. 8 holdon gazdálkodik, 2 holdon búzát, 2 holdon kukoricát, 1 holdon őszi fokhagymát, s úgyszintén 1 holdon tavaszi fokhagymát termel. További 2 holdon a szegedi Paprika Rt számára tart paprikát. 6 hold saját föld, 2 hold pedig a helyi Rákóczi Tsz-től bérlemény. A helyi felvásárlóknak adják el a hagymát, nem piacoznak.

– Mindent úgy dolgoztatunk fel másokkal. Kicsi a család. Mindenkinek van munkahelye. A falun belül vannak – 4-5 asszony, akik járnak hozzánk. 2-3 hétre ide beülnek és csinálják a feldolgozást.

E. István berendezéskarbantartó-lakatos, a MOL Rt-nél dolgozik, vállalkozóként.

– Ez azt jelenti, hogy nekem van egy gazdám, aki felvállalja a MOL Rt-től a munkát, mi ezt tőle megkapjuk, és a MOL-nak elvégezzük. Kötetlen a munkaidő, a munka függvénye. Ahogy kijön.

A felesége az önkormányzatnál hivatalsegéd. Kiegészítő jövedelmet jelent a számukra a gazdálkodás és a hagyma.

– Nem biztos, hogy mindig a pénz a fontos. Talán a hagyomány a meghatározóbb, hogy a szülők is ezt csinálták. Az a helyzet, hogy mi nem tudunk élni a hagyma nélkül. Meg ha már megvan a föld, meg ha már be van állva ez a rendszer. Megvan a gépünk, kisméreg, rotáló, kihúzó, szárító, permetező, kút van a földön – hogy szárazság esetén lehessen öntözni. Az ember sajnálja abbahagyni. Ha nem volna hagyma, nem biztos, hogy észrevenné a család. Nem azt mondom, hogy nagyon jól keresünk, nagyon keményen meg kell dolgozni a pénzért, de talán az átlagnál egy kicsit jobban élünk.

G. Sándor nagyapja és dédapja is Makón működött mint kovács. Hagymával nem foglalkoztak, de mint mesteremberek mindig a mezőgazdaságot szolgálták ki. Talán innen *G. Sándor* kötődése a gépek iránt. 1964-ben gépipari technikumot végzett. Egy ismerőse javasolta, menjen egyetemre, elfogadta. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem gépészmérnöki szakán diplomázott, majd 1971-ben közgazdasági oklevelet szerzett. A Mezőhegyesi Állami Gazdaságban helyezkedett el, 5 évig dolgozott ott.

– Én a gépész-kovács ős el se tudtam volna képzelni, hogy a mezőgazdaságban fogok majd tevékenykedni.

A következő munkahely a makói Lenin Tsz. Fontos tisztségeket töltött be a szövetkezeti hierarchiában: főmérnök, műszaki főágazat-vezető, elnökhelyettes. Úgy lett tsz-elnökhelyettes, hogy született egy rendelet, miszerint csak az lehet elnökhelyettes, akinek van két diplomája. A tsz-ben akkor csak két ember volt, aki két diplomával is bírt: ő és az elnök.

– 1976-ban beléptem a pártba. Úgy kezdődött, hogy megkérdezték: "Elvtárs, akar maga elnökhelyettes lenni?" Micsoda?! Három nap gondolkodási időt kértem. Engem már 1970-ben be akartak léptetni a pártba, de akkor annak megmondtam, hogy ugyan már. A lényeg az, hogy megdumáltuk az asszonnyal, s azt mondtam, hogy jól van, belépek.

– Amíg tsz-vezető voltam, addig az agronómusnak csönd volt. Mert azok állandóan csak aggódtak, mint most ezekben a tévés szappanoperákban a szereplők. Nem csináltak semmit.

1988. január 15-én elment a Lenin Tsz-ből. A makói vízmű szennyvíz-gépezőjeként helyezkedett el.

– Akkor én már olyan másfél éve éreztem, hogy a szakma – a gépész szakma közgazdaságilag halódik. Olyan országos szakmai kapcsolataim voltak, hogy ezáltal láthattam, valami baj van. Éreztem, nincs a szakmámnak kifutása. Másrészt 1987 decemberében volt egy elnökválasztás a tsz-ben, nem én győztem. Nem önként jelentkeztem, a tagság jelölt. A választás után az elnök, aki előtte és utána is elnök volt, sőt a mai napig az, egyszerűen elzavart. Mit mondott az elnök elvtárs, amikor megtudta, hogy a szennyvíz-gépházban dolgozok: pont jó helyen van, oda tartozik. Így beszélt...

Saját elmondása szerint ő – a gépész igazságérzetével – nem fért bele az „azóta is létező tsz-es szocialista kommunista nomenklatúrába”.

– Nagy megdöbbenést váltott ki belőlem, hogy egy olyan helyen, ahol nem kellett egy szuper szellemi tevékenységet folytatni, hiszen a szennyvízház gépezőjeként nyomkodtam a gombokat, meg vezettem a gépnaplót, többet keresek, mint vezető mezgazdasági szakemberként.

1989 óta magángazdálkodó, főállásban azonban továbbra is a szennyvíztisztító gépezője. 25 hektáron gazdálkodik. 1948-ban elvették a nagyapja kovács műhelyét, a kárpótláson emiatt kapott kárpótlási jegyeket földvásárlásra fordította. Az elvtársának is van földje, és még bérelnék is. 5 hektár őszi fokhagymája, 2 hektár tavaszija van, 2-3 hektáron vöröshagymát termeszt. Ő, az élettársa, és az élettársa családtagjai vesznek részt a gazdálkodásban. G. Sándor mezőgazdasági vállalkozó, a többiek őstermelők. Sok alkalmi munkást foglalkoztat. Két éve viszont gépesítette a termelést, így egyre kevésbé szorul rá a napszámosok munkájára. Bárkinék eladja a terméket, aki megveszi. Mindegy neki, hogy romának vagy felvásárlónak adja el a hagymát, s elviszi akár piacra is. Szerinte a mostani makói kereskedők nem kereskedők, mert a kereskedőknek – véleménye szerint – feladatuk lenne, hogy szervezzék a termelést, s akik most kereskedőként vállalnak szerepet, azok a termelés integrálására nem fordítanak figyelmet. Nincsen különösebb terve a mezőgazdaságban. 53 évesen most akarja elkezdni a Számviteli Főiskolát levelezőn. A 70-es években szerzett közgazdasági tudását szeretné így felfrissíteni.

F. József maroslelei lakos összesen 14-15 holdon gazdálkodik. Ebből csak 3 hold a saját föld, a többi bérlemény. A hagyma termelése a következő területen történik: 3,5 hold fokhagyma, 6 hold vöröshagyma. Eredeti végzettsége lakatos. A szakmájában azonban már több évtizede nem dolgozik, 15 éve a mezőgazdaság a főtevékenysége. Mint kistermelő először dinnyézéssel foglalkozott, 8 éve tért át a hagyma-

termelésre.

– Beszűkült a piac a dinnyénél. Nem kedvezett az időjárás sem, mert akkoriban éppen olyan száraz idők jártak. Nem lett jó a termés. Rájöttem, hogy ugyanannyi munkával és területen, mint amit a dinnyére ráfordítottam, lényegesen több pénzt lehetne a konyhára hozni a hagymával.

A fokhagyma rakásakor és szedésekor 3-4 napszámot fogad fel. Azt tervezi, hogy áttér a vöröshagyma-termelésre, s fokhagymát valószínűleg nem is fog rakni.

– A fokhagymatermelésben a sok kézi munka, a napszamosok bére és a tápanyag-utánpótlás elviszi a haszon 70%-át. Nekem marad 30%. Ha viszont vöröshagymát termelek, akkor nem kell annyi kézi munkaerőt kifizetnem, és nem kell annyi tápanyagot se befordítani, mert a vöröshagyma igénytelenebb. Most van 6 hold vöröshagymám. Olyan fajtát termelek, hogy hamarabb beérik, mint a hagyományos makói vöröshagyma, tehát hamarabb lehetek a piacon vele. Márpedig a piacnak az a törvénye, hogy aki hamarabb ott van, az több haszonnal tudja értékesíteni.

Ha kell, elviszi az árut a szegedi vagy a pesti piacokra is. A benzin drágasága miatt viszont manapság már meggondolja, hogy mikor éri meg a fuvar. Többnyire ezért a helyi kereskedőknek adja el a portékát. Úgy véli, a kereskedők a termelők kárára hangolják össze az árakat.

F. József – noha azt mondja, nincsenek túl nagy tervei – állandóan valamiféle újításba fog, újabb és újabb technikákkal kísérletezik, mezőgazdasági szakirodalmat olvas, külön figyelmet fordít a növényvédelemre; egy igazi falusi parasztpolgár.³²

M. Ferenc (Maroslele) a Tisza Volánánál dolgozik, buszsofőrként. A hagymarakásnál szükségük van napszamosokra, mert ő is dolgozik, meg most már a fiának is van állása. Egy hektáron termelnek fokhagymát és paprikát.

– Majdhogynem dupla területet kellene vállalnunk, hogy úgy kijöjjünk, mint ez-előtt egy pár évvel. 1987-ben még csak fél hold volt, és akkor befizettem a kocsira, és a másik részből még éltünk is, a következő évben befizettem a másik részt, és úgyszintén éltünk. Most nem tudnék új autót venni több holdnyi hagyma árából sem.

A házaló román felvásárlóknak is eladja a hagymát. Többnyire azonban a helyi kereskedőknek adja le a terményt. Egyszer-kétszer ment el piacozni.

– Azt hittem, hogy ezzel megfogom az Isten lábát, csak éppen leszakadt a lábfeje és visszaestem.

T. János mindennap bejár Marosleléről Makóra. Makón az egyik bolt hentese. 1 hold őszi fokhagymája és 1 hold tavaszija van. A földet minden évben a helyi tsz-tól bérlí.

– A hagymából próbálja az ember kiegészíteni a jövedelmét. A henteskedésből nem tudom eltartani a családot, két gyerekem van, az egyik 9 éves, a másik pedig 5 esztendő. Borvidéken bort termelnek. Szerencsére nekünk itt van ez a hagyma, így ebből tudunk egy kis pluszt szerezni.

A munkahelyi elfoglaltsága miatt egy-két nap alatt el kell raknia a hagymát. Ezt csak napszamosokkal tudja megoldani. 8-10-15 napszámot dolgoztat ilyenkor.

³² A függelékben közlöm a F. Józseffel készített interjú szövegét.

– Ismerősökön keresztül szerzem a napszámosokat. Akiról tudom, hogy jár nap-számba, ahhoz elmegyek. Összegyűjtöm az embereket, hogy körülbelül az a létszám legyen meg, amivel el bírom rakni a területet. Inkább magasabb díjat fizetek, csak hogy jöjjenek, mert ugye ott a bolt. S fontos, hogy el legyen rakva a hagyma egy-két nap alatt.

Természetesen szülei és nagyszülei is termeltek hagymát, „mint Lelén szinte mindenki”. Szülei segítségére most is számíthat. A szövetkezettől a szülei révén tud földet bérelni.

– A szülőktől tanultam meg, hogy miként kell elrakni a hagymát, hogy miként kell tárolni. Hogy nem lehet melegpáras helyen, mert az bepenészedik, meg ilyenek. Sok-sok kis „titok”. Ezeket anyuéktól lestem el. Elsajátítottam, mert ebben nőttem fel.

K. Zsigmond, M. Pál és S. Vince (Makó) együttműködéséből majd valamikor egy új típusú mezőgazdasági szövetkezet is kibontakozhat.

– Korai még erről beszélni, de erre mennek a dolgok, főként az értékesítés szempontjából – válaszolja felvetésemre M. Pál, aki amellet, hogy magángazdálkodóként részt vesz a hagymatermelésben, a makói Rákóczi Szövetkezet főagronómusa. Nem makói születésű, Szarvasról jött a városba, családjában korábban senki nem volt érdekelt a mezőgazdaságban. Miután Debrecenben agrármérnöki oklevelet szerzett, a tsz-hierarchiában helyezkedett el. A K. Zsigmonddal és S. Vincével közös gazdálkodásban ő felelős a szakmai kérdésekért, például a növényvédelemért.

Hármasban – mintegy 5 éve – 40 hektáron vöröshagymát termelnek. Közös a tárolás, közös a rakás, a növényvédelem, a szedés a géppel, s a gépi vegyszerezés is közös.

– Elszámolunk egymás között, nem szívességi alapon megy. Most termelési együttműködés van csak – mondja S. Vince.

S. Vincének van egy kft-je, ezen keresztül történik az értékesítés, illetve a szaporítóanyag és a vetőmag beszerzése. S. Vince családjával 1980-ban költözött Makóra. („Előtte nem foglalkoztam hagymával, se hírét, se hamvát nem hallottam.”) Az értékesítést és a vetőmag beszerzését egy holland üzleti kapcsolaton keresztül működteti. Ez a kapcsolat még a tsz-időkre nyúlik vissza. („Tsz-vonalon dolgoztam világszerte. Mindig vezető állásban voltam.”)

M. Pál és S. Vince szomszédok, K. Zsigmond egy véletlen folytán került be ebbe a „szövetkezésbe”. A középparaszti származású K. Zsigmond, akinek már ősei is foglalkoztak hagymatermeléssel, a rendszerváltozás után visszacapott földet vitte be az együttműködésbe. Ő hőkezel, tárolja a megtermelt hagymát. Egyébként elektrotechnikusként dolgozik. Húsz éve maszekol, előtte a Zöldértnél volt műszaki vezető. A hatékonyabb gazdálkodás érdekében most vág bele egy 10 millió forintos beruházásba. 600 négyzetméteres tárolót épít, ahol 4 állandó munkást tud majd alkalmazni. Az FVM-től 2,5 millió forintos vissza nem térítendő támogatást kapott, a megyei területfejlesztési tanács pedig 363 ezer forintos segítséget ígért e célra, de később – különböző bürokratikus okok miatt – érvénytelenítették a pályázatát.

O. Imre és felesége (Makó), akik már nyugdíjasok, meg fiuk, *Zsolt* 7 hektáron vöröshagymát, 1,5 hektáron pedig fokhagymát tartanak. Mindig bérelt területen gazdálkodnak, általában magánszemélyektől szoktak földet bérelni, nem szövetkezettől.

Ők szántják, ők készítik elő a vetőmagot, saját gépeikkel vetnek. A fokhagyma és a vöröshagyma is gépesített. A rakásnál nem is kell kézi munkaerő.

A tsz-időkben a háztáji mellé is béreltek kisebb-nagyobb területet. O. Imre és felesége tsz-munkások voltak. A férfi gépkocsivezetőként, felsége pedig mezőgazdasági fizikai munkásként dolgozott. Mindketten szegényparaszti származásúak. 1980 óta kistermelők („maszekok”). O. Imréné 1973-ban otthagya a tsz-t, s a sörgyárban helyezkedett el.

– A tsz akkor jó volt, mert bármilyen kevés pénzt is, de adtak valami fizetést. – mondja az asszony.

A vöröshagyma zsákba szedésénél van szükségük napszámosokra. Ilyenkor olyan vállalkozóhoz fordulnak, aki legálisan dolgoztat bér munkásokat.

– Különböző falvakból, főként Békés megyéből jönnek ide busszal cigányok. Szóval idejön ez a 100 ember és 4 nap alatt felszedik zsákba a hagymát – meséli Zsolt.

Kérdésemre, miszerint hogy történik e munka megszervezése, így válaszol:

– Telefonálok a vajdának, aki mint vállalkozó foglalkozik ezzel a tevékenységgel, az összeszedi a cigányokat, amennyit mondok neki, annyit hoz. Másnap odajön egy busznyi cigány, te kiosztod a zsákokat. Veszekszel velük, szidjátok egymást, hisz a cigánnyal hogy boldogulsz másképp. Én veszekszek a vajdájukkal, ő meg velük. Ha panaszom van a munka minőségével kapcsolatban, akkor a vajdának mondom, a vajda mellett van még vagy három ilyen alvezér, s azok utasítják a többieket. Kiabálni is kell, meg amit akarsz. Mi a vajdának fizetünk, az meg fizeti a munkásait. Még számlát is ad a vajda. Ez teljesen hivatalos.

O. Imre arról beszél, azon kívül, hogy a vajdának szólnak, még milyen fegyelmezési eszköz van a kezükben: „Ha látod, hogy valamelyik nem jól dolgozik, akkor oda mégy hozzá, és mondd neki, hogy Te most kiállsz, felállsz és kiülsz az árokpartera, ott megvárod az estét. Utána persze már jól dolgozik. Ezek olyanok, mint a vándorcigányok, vándorolnak az országban.”

– Amit csak bírnak, lopnak. Amit csak meg bír fogni, azt elviszi. Főleg a zsákokat szokták lopni. Olyan is előfordul, hogy a zsákot hagymástól viszi el, beteszi a buszba. A vajda ezekre csak azt mondja, hogy ugyan mi az az egy zsák hagyma – tájékoztat egy elmondása szerint gyakori konfliktushelyzetről Zsolt. Majd így folytatja: „Mesélte a buszsofőr, aki viszont nem cigány, hogy megálltak egy boltnál, bement a 100 cigány, ellopták az egész boltot. A boltos kihívta a rendőröket, utána a vajda talán kifizette azt, amit hirtelen megállapítottak.”

– A rendszerváltás előtt megéltünk mondjuk 5 hektárból, most meg már ehhez 25 hektár kell – értékeli az elmúlt években bekövetkezett változásoknak a családra gyakorolt hatását O. Imre.

Sz. Tamás (Makó) egyetemi hallgató szüleivel természetett fokhagymát, mintegy 4-6 kisláncon. Édesanyja betegsége miatt 1999-ben már nem foglalkoztak mezőgazdasági kistermeléssel.

Az elkészített hagymát a helyi kereskedőknek adták el. A rosszabb minőségű árut a makói piacra vitték ki, ahol az illegális román felvásárlók a gyengébb hagymát

is megveszik.³³

– Betesszük a zsákokat a kocsiba, kigurulunk vele a piacra, el se érünk a piac utcájához, mert már hamarabb leállítanak a román felvásárlók. Szépen kinyitjuk nekik a kocsi hátulját, nézik, hogy kell-e nekik. Mondunk egy árat, ilyenkor nagy hümmögések szoktak lenni, meg alkudozások. Utána elkezdik nyomkodni. A gazdák erre a nyomogatásra nagyon allergiások szoktak lenni. Ugyanakkor nem csak románok vannak ezen az illegális piacon. A parkőrök elnézik a szabálytalanságot, mert nagy részük úgyszintén benne van az üzletben. Láttam nem egyet, amelyik a későbbiekben mint felvásárló is megjelenik ott. A gazda magasabb árat mond, a felvásárlók a magas árat mondó gazdát klikkbe verődve egyszerűen kerülnek. Kikerülnek, s egy jó pár órai állás után rákényszeríthetik a gazdát, hogy lényegesen olcsóbban adja oda nekik a terményt. Általában 10 fölött van az illegális felvásárlók száma. Már egészen hajnalban beáll oda kocsival 20-30 gazda. Némelyik gazda csökönyös, ha nem kapja meg a kért árat vagy ahhoz hasonló összeget, akkor visszapakol a kocsiba és hazamegy, s visszajön egy másik nap – válaszolja fel Tamás, hogy miként történik az illegális hagymafelvásárlás a makói piacon.

B. Lajos és felesége, V. István és Á. Pál nyugdíjas maroslelei kistermelők. Mindannyian megélték a kollektivizálást. „Féltünk a tsz-től” – mondja V. István. Visszatekintve azonban mindannyian inkább pozitívan értékelik a tsz-világot, és benne a háztáji lehetőségét. „Ha kicsit is kerestünk, de kaptunk valamit” – vallja B. Lajosné. Mind a négyen a mai napig részt vállalnak a hagymamunkában. Balázsék a lányával és annak családjával együtt 1 hektáron gazdálkodnak, V. István unokájának segít be, Á. Pálnak még most is van egy 2 kislánccal kis területe, aki a következőképpen magyarázza, hogy miért hagymázik még mindig: „Szeretek kint lenni. Álomban is szántok és vetek.”

A hagymakereskedők- és felvásárlók vállalkozói erőforrásai

F. Attila (29 éves, Makó) a családi vállalkozásként működő betéti társaság ügyvezetője. A cég 1995 óta foglalkozik hagymakereskedelemmel. A család akkor hagyta abba a hagymatermelést, amikor elkezdték a kereskedést. Előtte 5 évig termelték a hagymát. A betéti társaság beltagja Attila bátyja, Norbert, kültag az édesapa és az édesanya. Korábban általában egy hektárnyi területen foglalkoztak hagymatermeléssel. Miután elkezdték a felvásárlást, már nem jutott idő a termelésre. A felvásárlás és a lebonyolítás egybeesik, a kettő együtt nem megy.

– Azért tértünk át a kereskedelemre, mert azt sejtettük, hogy több pénz van benne. Nem is tévedtünk. Habár itt nagyobb a kockázat – persze a termelésnél is nagy, hiszen az időjárás nem lehet előre látni –, de nekünk bejött a felvásárlás. Itt az a kockázat, hogy ha elvisznek egy 2 millió forint értékű kamiont és nem fizetnek, akkor

³³ A makói piac környékén, ahol az illegális felvásárlás történik, ilyen szövegű táblákat helyeztek el: "Figyelem! Közterületen, fizető parkolóban a kereskedelmi tevékenység hatóságilag tilos. E területen a hagyma adás-vétele szabálysértéssel büntethető!"

padlót fog a vállalkozás. A termelőknek az értékesítés szempontjából kisebb a kockázat, mert sok felvásárló van, valaki ügyis megveszi a hagymát.

Úgy indították a felvásárlást, hogy a saját hagymájukat már nem a felvásárlónak adták el, hanem maguk kereskedtek vele. Úgy gondolták, lehet ezt a tevékenységet szélesebb keretek között is folytatni. Közvetítőkön keresztül adják tovább a hagymát, nem folytatnak önálló külkereskedelmet. Önmaguk vállalkozását a kicsi kategóriába sorolják. („Ez egy kis családi vállalkozás.”)

Közös termeltetésben, integrációban nem gondolkodnak, noha mint Attila mondja „teljesen tisztában vagyunk ezzel az integráció témával, de az igazság az, hogy a fokhagymánál ez nem igazán megvalósítható. Mi ha kiírtunk egy árat, azt ki is fizettük. Feleslegesnek tartom a garantált ár intézményét. Ha úgy adódik, hogy nem lehet eladni a terméket, a garantált ártól függetlenül, úgysem fogják felvásárolni.”

F. Norbert egyetért testvéreivel: „Sok a felvásárló. Ha az egyik aláígér az árnak, akkor hiába szerződött, azt mondja a termelő, hogy oda viszem, ahol többet adnak érte.”

– Nekünk az a módszerünk, hogy kiírjuk az árat, a termelő eljön, megnézi, elhozza az árut, mi pedig ahogy átadta, abban a pillanatban fizetünk neki. A fokhagyma ára olyan, mint a tőzsde, úgyhogy hiába szerződünk – érvel Attila.

Ami a városból kimegy fokhagyma, annak a 8 %-a rajtuk keresztül hagyja el Makót. Nincs hitelük, nem is terveznek kölcsönfelvételt. Nem is pályáznak. Nem terveznek jelentősebb beruházást sem. Nincs állandó alkalmazott. Fuvarozással is foglalkoznak. Azért vettek egy teherautót, hogy a hagymát tudják szállítani. Ez 50 %-ban veszi igénybe a masinát, fennmaradó 50%-ban vállalnak szállítást, kiegészítő jelleggel. Norbert folytatja a fuvarozást. („A fuvarozásban még kezdők vagyunk.”)

Attila a főiskola és a katonaság után egyből itt kezdett el dolgozni. Kétszemétnen a Kertészeti Főiskolán diplomázott. Norbert műszerésznek tanult. Dolgozott is műszerészként, majd miután jött a családi vállalkozás, azóta ő is főállásban itt tevékenykedik.

A nagyszülők is foglalkoztak hagymatermeléssel. Szülők is háztájiztak, de nem főállásban foglalkoztak a mezőgazdasággal. Az édesapjuk kárpitos, édesanyjuk a Zöldértnél dolgozott. A napi ügyeket Attila és Norbert intézi. Nem akarnak különösebben növekedni: „Ez lenne a logikus, de nincs bennünk ilyen ambíció, mert úgy vagyunk vele, hogy ezen a szinten elég jól elvagyunk. Szóval lassan, de biztosan. Minden évben egy kicsit menjünk előre, ez a cél” – hangsúlyozza Norbert.

S. Ferenc (Makó) úgyszintén családi vállalkozást működtet. A betéti társaság vöröshagyma, fokhagyma és zöldségfélék felvásárlásával, forgalmazásával foglalkozik. Gyümölcscsel is kereskednek, de csak keleti exportra.

A vállalkozás részeként 12 hektáron gazdálkodnak. Gabonát csak a vetésforgó miatt tartanak, 3-4 hektár vöröshagymájuk és 1,5-2 hektár fokhagymájuk van. Termeltetéssel, tehát integrációval is foglalkoznak, mintegy 30 hektáron. (Az integrált területen paprika, vörös- és fokhagyma van.)

– Most még csak próbálkozunk vele. Még nem tudjuk, mi lesz a vége.

Magot nem biztosítanak, garantált ár nincs, csak arra adnak ígéretet a termelőknek, hogy felvásárolják a terményt. 18 családdal van szerződésük, többnyire azokkal,

akik az utóbbi 6-7 évben hozzájuk viszik a hagymát. A bt. csak az értékesítést akarja integrálni.

Korábban együtt dolgoztak M-ékkel, de összevesztek. „Mindenki jobban tudta, mint a másik.” Ekkor, 1992-ben alapították a bt-t családi alapon.

– Önmagunknak teremtettünk munkát, hogy ne legyünk munkanélküliek – mutatja be a vállalkozás alapításának hátterét S. Ferencné.

Vöröshagymából tavaly 15 kamion ment ki a vállalkozáson keresztül, két évvel ezelőtt viszont 70-80. Fokhagymából 14-15 kamionos forgalmat tudnak felmutatni.³⁴ Van nekik egy 1200 négyzetméteres bérelt telepük, ott történik az árukészítés. A felvásárlás azonban ott zajlik, ahol a lakásuk van.

S. Ferenc édesapja is kereskedőként tevékenykedett. A kommunizmus beköszöntével be kellett fejeznie a kereskedést. Az állami szférában nem kívánt munkát vállalni, így azután hagymatermeléssel foglalkozik, természetesen a tsz-be sem lépett be.

A most 51 esztendő S. Ferenc végzettsége gépésztechnikus. Művezetőként dolgozott a Gabonaforgalmi Vállalatnál, majd úgyszintén művezetőként a Zöldértnél. 1986-ban átment felvásárlónak a Rákóczi Szakszövetkezetbe. Sertés és zöldség felvásárlással foglalkozott. Ekkor M. József a főnöke, mint elnökhelyettes. Innen az ismeretség M-ékkel. Miután a Rákóczi Szövetkezet megszűnteti a felvásárlást, M-ékkel együtt „maszakként” folytatják, míg össze nem vesznek. Utána kezdik ezt a családi vállalkozást, amely azóta működik.

– A felvásárlási volumenünk folyamatosan nő. Mivel én is termelek, ezért jobban átérzem a termelő problémáját – fejtegeti S. Ferenc

Allandó alkalmazottjuk nincs, idénymunka idején 7-8 embert is foglalkoztatnak – tsz-ből kimaradt asszonyokat, akik túl vannak az ötvenen, s a tsz-ben már nem alkalmazzák őket, de nyugdíjat még nem kapnak – a vöröshagyma osztályozásánál a válogató gépnél.

Sz. János egy maroslelei hagymaforgalmazó betéti társaság tulajdonosa és ügyvezetője. Tavaly 30 kamiont forgalmaztak, csak fokhagymával kereskednek. Egy veszprémi kft közvetítésével Ausztriába, Franciaországba, Csehországba, Szlovákiába, Horvátországba szállítanak hagymát.

Sz. János családjában visszamenőleg senki nem foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. Eredeti szakmája géplakatos, levelezőn szerzett belkereskedelmi végzettséget. 1970-ben a Csanádpalotai Áfésznél kezdte a hagymafelvásárlást. Később ezt a tevékenységet a Szigetcsépi Tsz-nél, majd a Bács megyei Zöldértnél folytatja. Maroslelén a 80-as évek végén a helyi szövetkezet keretein belül végezte a felvásárlást. 1990 óta maszek.

Úgy gondolja, a ráérzés és a tárgyalókészség a leginkább fontos személyiségjegy, amivel egy jó hagymakereskedőnek rendelkeznie kell. 1990 és 1998 között önkormányzati képviselő lakhelyén, Maroslelén. A Pénzügyi Bizottság elnökeként dolgozott a testületben. 1998 őszén azonban a marosleliek nem választották az önkormányzati testület tagjává. A falu úthálózatának javítását tartja legnagyobb képviselői sikerének. Elmondása szerint még nem gondolkodott azon, azzal, hogy képviselő volt,

³⁴ Vöröshagymából egy kamionba 22-23 tonna fér, fokhagymából 20-22 tonna.

mint vállalkozó nyert vagy veszített. Mindenesetre már tudja: 2002-ben ismét megméretteti magát a választáson.

– Nagyfokú irigység jellemzi a falut, többek között ezért nem választottak most meg. Ellenem hatott az is, hogy 1998-ban a Hagymafesztiválon Makón a Hagymaért Alapítvány fődíját én nyertem el az általam kiállított termékkel.

A vállalkozó közeljövőben egy feldolgozó üzemet szeretne felépíteni. Ehhez szükség van körülbelül 50 millió forintra. Az a terve, hogy ezt a beruházást egy svéd befektető segítségével viszi véghez. Ha elkészül a feldolgozó, valószínűleg 10 embert tudna foglalkoztatni.

Arról beszél Sz. János, hogy nincs különösebb egyeztetés a helyi felvásárlók között: „Ha úgy tetszik, egymást megszívadjuk. Riválisok vagyunk. Nem számíthatunk egymásra. Ha hiányzik 10 mázsa ahhoz, hogy tele legyen a kamion, akkor nem adnak, és örülnek a másik bajának. Úgy vannak velem, hogy dögöljön meg a szomszéd tehenem.”

A termelőkkel való kapcsolatot élettársa, Marika intézi. Ő osztja a zsákokat, időpontot egyeztet, átveszi az árut. Sz. János a szervezést és a pénzügyeket intézi. A tél holtidőszak a számukra, ezért akarják a telepet – ahol most a felvásárlás történik – részben tűzépé alakítani, s tűzifát és szenet árulnának.

– Nem úgy élünk, mint a többi ember. Mi akkor dolgozunk a legkeményebben, amikor mások nyaralni mennek. Testileg-lelkileg nagyon el tudunk fáradni. – mondja Marika, az élettárs.

– Jól megélünk azért a hagymakereskedésből – fogalmaz tömören Sz. János.

S. János 1975-ben került Maroslelére, előtte Nagymágocson lakott. A faluba kerülését követően kezdett hagymatermeléssel foglalkozni. Először kis területen próbálkozott, mert még nem ismerte a hagymatermelés fortélyait. Most mivel már gépesítve van a termelése, ezért egy relatíve nagy területen, 2 holdon tudnak hagymát tartani.

Gépész végzettségű. Műszaki vezető volt a tsz-nél, később kislánya halála után idegösszeomlást kapott, s a tsz-irodában dolgozott, a gépesítéssel és a biztonsággal kapcsolatos teendőket koordinálta. Akkoriban a hagyma – a háztáji keretében – csak kereset-kiegészítő szerepet játszott a család életében.

– Most meg a megélhetésünket szolgálja. 1992-93-ban 4-5 hónapig munkanélküli voltam. Közben elvégeztem egy növényvédelmi tanfolyamot. Ezt azért csináltam, hogy utána el tudjam indítani a gazdaboltot. A gazdaboltban kapható minden, ami a mezőgazdaságban és a háztartásban szükséges lehet. Takarmány, háztartási cikkek, növényvédő szerek, műtrágya. Mivel nincs nagy raktár, ezért egy speciális tápot forgalmazok.

Felesége pedagógus. Nincs állandó alkalmazottja a boltban. A hagymafelvásárlást – M-ék megbízásából – 1995 óta végzi. Évi 15-20 kamion megy el az ő közvetítésével.

– Nincs semmilyen együttműködés a felvásárlók között a faluban.

S. János most is tagja a falu önkormányzati képviselőtestületének, a mezőgazdasági bizottságban képviseli a leleieket. Sz. János ellenlábasaként keményen fogalmaz: „Sz. úr igencsak terrorizálja azt, aki ötöle mint felvásárlótól elvándorol. Arról nem is szólva, hogy Sz. János szabálytalanul szerezte meg a telepet – arra egy deka építési

engedélye nincs, s arra használta ki a képviselőségét, hogy ne feszegessék ezt az ügyet.” (Sz. János szerint S. János csak vádaskodik, mert kisebbségi érzése van vele szemben.)

M. József 1977-től dolgozott agronómusként a makói Rákóczi Szakszövetkezetben, 1980-ban elnökhelyettesnek választották. A rendszerváltás időszakában az Óceán Kft. alkalmazottjaként felvásárlással foglalkozik. 1991-ben S. Ferencsel együtt kezd magánvállalkozásba. Mint már szó volt róla az üzletfelek nem tudtak megfelelően kijönni egymással, így szakítás lett a vége. Ezután alapították meg M-ék a maguk kft-jét. M. József a cég pénzügyeit felügyeli, a kereskedést inkább felesége, M. Józsefné B. Andrea intézi.³⁵ A férfi csendes, halkszavú ember, az asszony az, aki a külvilág számára megjeleníti a vállalkozást. Sokan nem kedvelik „Andréát” – mindenki csak így emlegeti M. Józsefnét, határozott, ellenfelei szerint arrogáns stílusáért. B. Andrea 1991-ig egy általános iskolában dolgozott mint tanár. Úgy került kapcsolatba a hagymakereskedelemmel, hogy férjének, aki akkor a Rákóczi Szövetkezet elnökhelyettese volt, kellett segítenie, ő tolmáskodott egy-egy tárgyalás alkalmával. S miután ezek a feladatok egyre gyakoribbakká váltak, csöppent bele a felvásárlásba és a kereskedelembe.

M-ék vállalkozása szállítja a Magyarországról kimenő fokhagyma export 25 %-át. 10 állandó alkalmazottjuk van. Már a cégnél dolgozik a legnagyobb fiú, András, aki a cég külső – a környező településeken lévő telepeinek felügyelője.

J. Sándor (Makó-Szeged) az 1992-ben alapított Mezőker Kft. egyik tulajdonosa és ügyvezetője. 1998 szeptemberében hozta létre a Mezőker, a makói Kossuth Tsz és a Pitvarosi Tsz a Makói Hagyma Kft-t. Ezzel párhuzamosan megvásárolták Makón a régi Zöldért-telepet. Itt történik a vöröshagyma feldolgozása, szárítása. A térségben termelt vöröshagyma 80%-át a Hagyma Kft. dolgozza fel. Az értékesítést a Mezőker végzi. Saját területen, 170 hektáron a kft. is termel vöröshagymát. Nem foglalkoznak viszont fokhagymával, mert „nem lehet belőle jól kijönni, nagyon drága.”

J. Sándor Szegeden az Élelmiszeripari Főiskolán végzett. 1982-ben került Makóra a szárítóüzem indításakor üzemvezetőnek. Később a Csongrád megyei Zöldért igazgatója. 1994-től a Mezőket Kft. ügyvezetője.

D. Károly vállalkozóként a Hagyma Kft-nek dolgozik. Az ő feladata, hogy a telepen betárolt hagymát szárításra előfeldolgozzák.

– A vöröshagyma esetében elkezdődik a munka júliusban és kisebb-rövidebb megszakításokkal addig tart, míg a hagyma el nem fogy. A szárító igényeinek megfelelő mennyiséget kell napra készen megtisztítani. Ezt annyi ember végzi, amennyi éppen szükséges. Alkalmanként 400-500 ember is dolgozik itt nekem naponta.

Munkásai többnyire roma származásúak. Egyéni vállalkozóként foglalkoztatja a hagymapucolókat.

– Nem dicsőség ezekkel az emberekkel együtt dolgozni... Nagyon nehéz velük, hiszen ez egy hulladék munkaerő, ami máshol már nem kell, máshol már nem jó. Ezek az emberek a társadalom legalsó rétegéhez tartoznak. Sokan közülük írástudatlanok. A hagymatisztítás az egy elég piszkos munka, nem is végzi el mindenki. Mindemellett nagyon ügyes kéz szükséges hozzá. Ezek az asszonyok, akik a pucolást vég-

³⁵ A B. Andreával készült beszélgetés szövegét a függelékben közlöm.

zik, napi 8 óra alatt – ha jó minőségű a hagyma – 2-3 mázsát is megcsinálnak. Némi-lyiknek a kezét sem lehet látni, annyira gyorsan fordítja ki a hagymát a héjból.

D. Károly a rendszerváltozás előtt az apátfalvi Aranykalász Tsz főagronómu-saként dolgozott. Tíz éve vállalkozó. Neki is vannak alvállalkozói, akik 20-30-40-50 embert képesek mozgatni.

– Az alvállalkozók megkapják a hagymát, frunk bizonylatot, elviszik és feldol-goztatják a munkásaikkal. 8-10 éve működök együtt ezekkel az alvállalkozókkal. Nagyrészt a bizalomra épül ez, hiszen fontos, hogy ne tűnjön el a hagyma.

F. Ernő maroslelei vendéglátós. Két üzlete volt, de az egyiket eladta, így most csak egy van, a falatozó. Hagymafelvásárlással is foglalkozik, a makói Músi-Mix megbízásából. Helyet biztosít a felvásárlás számára. Felesége, mint mezőgazdasági vállalkozó – korábban az asszony is a falatozóban dolgozott – azért indított vállalko-zást, mert F. Ernő a kárpótláson keresztül kapott vissza földet, amit meg kell művelni. 40 hektár az összerület, amelyen gazdálkodnak (búza, árpa, zab, kukorica), másfél hektáron termelnek hagymát.

– Családon belül oldjuk meg a hagymamunkát. Néha szokott jönni egy-két segí-tő, gondolok itt a rakásra és a szedésre, de a többi munka a családon belül történik. Jön az anyós, a feleségem nővére és a húga, a keresztanya.

F. Ernő kisparaszti származású. Nagyszülei és szülei is a mezőgazdaságból éltek – a család Békés megyei illetőségű. Először 1966-ban kerül Lelére, néhány évig lakott a faluban, utána elköltözött, s 1983-ban jött vissza, akkor nyitotta a vendéglőt. A hagymát már a 60-as években is – majd miután visszajött a faluba, a 80-as években is – természetett, bérelt földön 1 holdon.

– Nálam állandóan alkalmazottak dolgoztak a vendéglátó üzletemben, így volt szabad időm. Ezt használtam fel arra, hogy a hagymatermelést intézzem, megszerve-zem. Ez így van a mai napig. Én az üzletben az árubeszerzéssel foglalkozom.

Több falubeli vállalkozóhoz hasonlóan ő is tagja a maroslelei önkormányzati testületnek.

– Nem hinném, hogy nagyon összefüggne a politikai és a gazdasági pozíció a fa-luban. Azért akartam képviselő lenni, mert egy-két dolog szúrta a szemem a pénzgaz-dálkodás vonatkozásában. Például nagyon nehezteltem a gáztulajdon-részvények eladását.

Most vannak egy komoly beruházás közepén. Terménytárolót építenek. Ehhez 1,7 millió forintot, mint vissza nem térítendő támogatást kaptak az FVM-től.

– Fejlesztjük ezt a mezőgazdasági vonalat. Pillanatnyilag úgy látom, hogy elég-gé le van sülyedve ez az ágazat, de hosszabb távon nagyobb jövője van ennek, mint az én vendéglátó ipari vállalkozásomnak. Tisztább. A vendéglátásban a szakma 80%-ban feketemunkát használ. Aki erre nem szánja rá magát, az annyit nem tud szakítani, s ezáltal lemarad a versenyben. A mezőgazdaságból becsületesebben lehet megélni. Ez az oka részben annak is, hogy eladtam a másik üzletet. Venni kívánunk még föl-det. Még több hagymát szeretnénk termelni, kétszer vagy háromszor nagyobb terüle-ten.

D. István nagykereskedő Romániába, Jugoszláviába, Boszniába, Macedóniába, Szlovéniába, Horvátországba, Olaszországba, Franciaországba, Csehországba, Szlo-

vákiába, Ausztriába, Svájcba és Lengyelországba szállít fokhagymát.

– Főleg az olasz piacot szeretem, ismerem az ottani összes fokhagymást. Ott már olyan személyes kapcsolatok vannak, hogy az üzleti utat egy 5-6 napos kirándulással köthetem össze. Nagyon kérte a partner, hogy legalább 5-6 napig maradjak, hogy körbe tudjunk nézni a tengerparton.

Amikor arról faggatom, hogy mi a titka a sikeres vállalkozásnak, így beszél:

– Nem adom fel. Ha egyszer leráznak, akkor hívom két hét múlva a partnert, ha akkor se akar üzletet kötni, akkor ismét visszahívom két hét múlva. Nem szabad feladni, nem lehet önérzeteskedni. Marha sokat kell küzdeni a pénzért. Egyrészt be kell kerülnöd a piacra, másrészt bent is kell maradnod. Kevés csak piacot találni, találni kell egy megfelelő partnert is. Idegek kellene hozzá. Ki kell szolgálni a vevőt. A vevő fenekét azért kell kinyújni, mert ő vevő, a termelőt pedig azért, mert ő termelő. Azonnal fizetek a termelőnek, mikor leadta a hagymát. Ezt fontosnak tartom, mert szerintem csak így lehet minőséget követelni. Nem ritka, hogy egy nap kifizetek 10 millió forintot.

Hét évvel ezelőtt vette meg D. István az Afit egykori telepét. Cége fuvarozással is foglalkozik. Párhuzamosan meg a kettő, a hagymakereskedelem és a szállítás.

– Ütőképes autóparkot sikerült létrehozni. 2,5 év a kamionok átlagéletkora. Úgy vélem, stabilan állunk a fuvarpiacon is. A hagyma rapszodikusabb. A hagyma meg tudja magát úgy rázni, hogy a termelőnek és a forgalmazóknak is csodát tud csinálni.

D. István is gondolkodik azon, hogy belekezd a termeltetésbe, az integrációba.

– Ezért van a cégnek 200 hektár földje. Probléma, hogy nincs szerződéses fejelem. Őrült nagy kockázatot vesz az a nyakába, aki ilyenbe belemegy. Biztosan neki-megyünk majd, de még nem tudom, mikor. A külföldi partnerek is érdeklődnek egy ilyen megoldás iránt.

Nagyszülei csak mezőgazdasággal foglalkoztak. Kistermelők voltak. D. István autószerelőként dolgozott 1975-ig, ekkor az apátfalvi Áfész felvásárlót keresett, s a sok jelentkező közül őt választották ki a feladatra.

– Egy év alatt sikerült belerázódnia, előtte abszolút süket voltam hozzá. Van egy pesti barátom, aki azt mondja, a hagymaipar olyan, mit a kábítószer: könnyen rászoksz, utána meg nehéz abbahagyni. Teljesen más életmód ez, amit mi, hagymakereskedők élünk, mint az átlagos élet. Nincs hétvége, borzasztó nagy összevisszaság van az életünkben. Amióta magánkereskedő vagyok, több a jövedelmem, de nem engedhetek meg magamnak annyit, mint régen. Régebben megtehettem azt, hogy kimentem Berlinbe csak azért, hogy ott igyak egy finom sört. Most már nagyon meg kell gondolnom, hogy miként osztom be az időmet. Az előrelépés iránti igény állandóan jelen van bennem. Nem azért, mert én nagyobb akarok lenni, hanem azért, mert ezt a piac követeli meg.

Benkő Antal a Hagyma TermékTanács elnöke, a Benkő és Társai Kft. szaknácscsádója – az ügyvezetésről 1999. január 1-ei hatállyal mondott le, s átadta a napi ügyek vitelét fiának, Zsoltnak. Először azt kérdeztem tőle, hogy neki mint vállalkozónak a presztízs szempontjából mit jelent az, hogy ő a Hagyma TermékTanács elnöke.

– Igen, erről nem nagyon szoktam beszélni, de végső soron akkor, amikor ezt csinálom, olyan hátsó gondolat is van bennem, hogy ez a tisztség komoly presztízst

jelent. Másrészt a Hagyma Terméktanácsnak egyik fontos feladata, hogy a termelőnek információkat szolgáltatson. Ezeket az információkat én személy szerint is, meg a vállalkozásomhoz is szükségesnek tartom. S mint elnök első kézből tájékozódhatok.

Benkő maroslelei származású, a nagyszülei középparasztokként foglalkoztak fokhagymatermeléssel. Tanyai gazdaként nem saját tulajdonú földön, hanem a püspöki uradalomtól bérelt 40-50 holdas területen gazdálkodtak. A szülei már nem kötődtek annyira a mezőgazdasághoz. Az édesapja tanácselnök volt Maroslelén.

– Az utóbbi időben, főleg amióta vállalkozó vagyok, azóta úgy nosztalgiazom és visszaemlékezem, hogy gyerekkoromban, amikor kimentem a tanyára, akkor mi volt, meg hogy volt. Amit meséltek nekem a nagyszüleim, azok az emlékek felelevenednek.

A szocializmus időszakában makói termelőszövetkezetekben dolgozott. Tsz-gyakornok volt a József Attila Tsz.-nél. '66-ban végzett, brigádvezető lett, majd üzemszervező.

– Nem nagyon szerettek minket, fiatal agronómusokat a 60-as években, mert a jó gazdákból lett tsz-elnökök észrevették bennünk a konkurenciát. A jövőt jelentette a fiatal agrárszakemberek megjelenése, ők meg inkább az elmúlást jelképezték. Igazán-diből nem is voltunk elismerve, se anyagilag, se erkölcsileg. Küzdöttünk a létünkért, a magasabb beosztásért és a több fizetésért.³⁶

78 januártól hagymás-ágazatvezető a Lenin Tsz.-ben. 80-tól 91-ig – ekkor kezdte a vállalkozást – pedig ott elnökhelyettes.

– A rendszerváltás után rá kellett jönni, hogy a termelőszövetkezetek nem a jövő gazdaságai, s el kellett gondolkodni valami váltáson. Engem személy szerint motivált egy olyan dolog, hogyha én tudtam vezetni egy 8000 hektáros gazdaságot, ahol 1000 ember kapott kenyeret, akkor tudok én egy kisebbet, a sajátomat is irányítani. A 90-es évek elején látszott, hogy leépülnek a szövetkezetek, privatizáltak egy csomó földet, csökkent a terület, az állattenyésztést vissza kellett fogni. Az élettér szűkült. Egyre inkább lehetett érezni, hogy ilyen mennyiségű szakembergárdára nincs szükség. Ha valahol sokan vannak, akkor két alapvető megoldás van: vagy elküldenek valakit vagy önként elmegy. Én nem akartam egy ilyen kenyérharcba belemenni. Hogy azáltal, hogy én vagyok a kedvezőbb pozícióban, mert a második ember vagyok a szövetkezetben, és én likvidálok embereket. Ezt nem vállaltam fel, erkölcstelen dolognak tartottam volna. Nem voltam soha megijedve, hogy felvállaljak kemény döntéseket, de inkább eljöttem magánvállalkozónak. Úgy gondoltam, ez a tisztességesebb. Aki a gyávább, maradjon az. Aki bátrabb, az próbálja meg a maga útját járni. Nyolc év távlatából látom, jó döntés volt.

Az egykori Lenin Tsz egy teljesen lezúllott telepéből alakították ki a Benkő és Társai Kft telephelyét.

– Érdemes volna videófelvételen megnézni, hogy milyen volt ez a telep akkor, és milyen most. Engem éltet, hogy valamit sikerült kihozni ebből. A napi ügyeket már átadtam a fiamnak, az unokám, aki 4 éves és nagyon szeret itt játszani, fogja majd folytatni. Itt önálló hagymaüzem lesz addigra, szárító, s az akkori kornak megfelelő

³⁶ A fiatal agronómusok és a régi gazdák közötti feszültségről: Juhász Pál: Az agrárértelmiség szerepe és a mezőgazdasági szövetkezetek. Medvetánc, 1983/1. 198-204.

feldolgozó üzem – tervezget a terméktanács-elnök, vállalkozó.

Hagymás életutak

A hagymaértelmiségi

Sz. Ferenc 1951-ben az Agrártudományi Egyetem Kertészeti Karán szerzett diplomát.

– Nem sok kedvem volt ahhoz, hogy engem kihelyezzenek valamelyik tsz-be. Mindenáron kutatni szerettem volna. Engem a kutatás és a nemesítés érdekelt. Nem a termelés és a politika.

Az 50-es években azonban nem feltétlenül a hallgató döntötte el, hogy az egyetem után hol helyezkedik el. Az ifjú agrárszakemberek esetében a minisztérium mondta ki, hogy hova mehet az illető. Sz. Ferencnek nem engedélyezték, hogy az akkor mezőhegyesi székhelyű hagymakutatónál vállaljon munkát. Mentő ötletként jutott eszébe, hogy elmegy pedagógia szakos kiegészítő képzésre, hogy ezáltal nyerjen egy kis időt, hátha addig rendeződik az ügye, s mégis engedik mint kutatót dolgozni. Egy évig pedagógiát tanult, de azt követően sem kezdhetette meg kutatói pályafutását. Mivel semmiképpen sem kívánt volna elszakadni a hagymakutatótól, így egyszerű fizikai munkásként helyezkedett el az állomáson. A következő év január 1-étől azonban segédkutatói állást kapott. Utána folyamatosan emelkedett a hivatali ranglétrán. 1960-ban tudományos munkatársi, 1974-ben osztályvezetői kinevezést kap. 1977-től a kutatóállomás igazgatója.

– Soha nem voltam párttag. Nagy szerencsémre. Próbáltak beszervezni, de valamilyen formában mindig sikerült kibekkelnem a dolgot. Annak tudom be, hogy sikerült kimaradnom, mert itt a végeken nem vállalkozott senki arra, hogy idejöjjön egy ilyen kutatóállomáshoz. Nagy fizetés nem volt. Itt csak megszállott emberek voltak. Nem vacakoltak velem. Én meg meghúztam magam. Teltek az évek emelkedtem a ranglétrán, a számárlétrán. Mikor Bruder János, a kutatóállomás addigi vezetője átment Szegedre, akkor én lettem az utóda.

– Erdei Ferenc gyakran kijárt ide, beszélgettünk, vitatkoztunk, persze csak úgy barátilag. Az ő segítségével épült fel az új kutatóállomás, akkor 20 millió forintba került. Az épület beosztása – a raktárak, a laboratóriumok – úgy készült el, ahogy én azt elképzeltem. Nyaranként megközelítette a munkások száma a százat. Most van két kutató és egy fizikai dolgozó. Egyre inkább arra van rákényszerítve az állomás, hogy tartsa el magát, mert a minisztériumtól kapott pénz nagyon kevés.

Sz. Ferenc sok más szakemberhez hasonlóan az integrációt tartja a jövő útjának: „Amíg a kereskedelem és termelés nem lesz egy kézben – hogy termelő és kereskedő együtt sirjon, együtt nevéssen, mint ahogyan ez régen megvolt; addig baj van. A makói hagymának a halála is bekövetkezhet.”

Úgy véli, nem az a fontos, hogy mennyit termelnek a hagymából, hanem hogy mennyit tudnak abból eladni. A makói hagyma fajta megtartása – mint mondja –, a minőség mellett tör lándzsát. Szerinte a makói fajtából kellene olyat előállítani, ami

kurrens külföldön.

– A speciálisan makói hagymára mint hungaricumra szükség van. Ehhez össze kellene fogni a makóiaknak, és egységes frontot alakítani. Önkéntes alapon szövetkezve. Így megoldani az értékesítést és a feldolgozást is, makói márka-védjeggyel.

A hagymatechnokrata

– Aki olyat beszél, hogy a Hagyma Termék Tanács egyetlen makói mezőgazdasági szövetkezet befolyása alatt áll, az azt se tudja, hogyan működik a szervezet. – hártja el a vádat Füleki László, a tanács titkára, majd így folytatja: „Az elnökségben egyenlő arányban vannak jelen a termelők, a felvásárlók és a feldolgozók. Úgyszintén arányosan képviselteti magát a testületben a három termelési tájörzet: Győr, Szolnok és Makó. Ebben a helyzetben, miként tudna egy makói tsz, bármilyen erős is az, abszolút befolyást gyakorolni a termék tanács munkájára?!”

Füleki nagyszülei kereskedők voltak. A dédnagyszülők viszont makói kisparasztok, akik foglalkoztak hagymatermeléssel is. A Hagyma Termék Tanács titkára Makón született 1941-ben. Itt végezte az általános- és középiskoláit. A középiskolát követően termelőszövetkezetben dolgozott két évet, Maroslelén a Petőfi-ben és a makói József Attila Tsz-ben. Gödöllőn járt egyetemre. Gyakornok a József Attila Tsz-ben. Utána még agrárkémi és növényvédelmi szakmérnöki képesítést szerzett. A Zöldért-nél, majd a Növényvédő Állomáson dolgozott, utóbbi helyen 11 évig. Ezt követően Szeged város növényvédelmi főfelügyelője. Innen nevezik ki a Csongrád Megyei Tanács mezőgazdasági osztályára osztályvezető-helyettesnek. 1989 augusztus 1-től a Makói Hagyma Egyesülés – a Hagyma Termék Tanács jogelődje – igazgatója.

– A nulláról kellett nekem ezt a szervezetet felépítenem.

1992 január 1-től működik az egyesülés termék tanácsként. A titkár az elnökségi ülések közötti időszakban irányítja a tanácsot, illetve az ott született döntéseket végrehajtja.

– Meg kell találni a közös metszéspontokat. A cél: a fogyasztó igényét ki kell elégíteni. Ezt az igényt pedig ki tudja közvetíteni, ha nem a kereskedő. Már a feldolgozó is csak a második sorban van, míg a termelő a harmadikban. – ismerteti álláspontját a titkár, aki később hozzáteszi: „alapvetően mégis termelőpárti vagyok.”

A Kádár-korszak tsz-elnöke

– Hiányzik a tudatos talajművelés, hiányzik a tudatos növényvédelem, tönkrementek a hatalmas öntözőberendezések, mindent elloptak, amit csak el lehetett, begazosodtak a csatornák – jellemzi a 90-es évek mezőgazdaságát B. János (75 éves), aki a 60-as és 70-es években több tsz-ben is vezető posztokat töltött be.

– A mai világban nem volnék képes 30 mázsa vöröshagymát eladni. A kapcsolatok odalettek. Régebben úgy volt ez, hogy odatelefonáltam a megfelelő helyre és már ment is a hagyma. Egy paprikás krumpliból való vöröshagyma nem maradt ki soha – nosztalgizál elmúlt szép időkről.

Nagyapja 12 holdas gazda, apja kéményseprő volt. B. János 6 éves kora óta járt

a hagymaföldre, anyja területet vállalt a Návay-birtokon, s így vitte őt is. 1947-ben állt a saját lábára – ekkor nősült meg, s saját kis földjén kezdett gazdálkodni, többek között hagymát termelni.

– Mindig az volt a vágyunk, hogy a magunk urai legyünk, hogy senkihez ne legyünk kötve.

A későbbiekben mégis feladta függetlenségét, belépett a termelőszövetkezetbe. 1953-ban tsz-vezetői munkakört vállalt. 1960-tól 1967-ig a makói Lenin Tsz elnökhelyettese, utána a Kossuth Tsz elnökévé választják. 1971-ben öngyilkos lett az Úttörő Tsz elnöke.

– Azt mondták a pártbizottságon, hogy a Kossuth-ban már megoldottad a problémát, most próbáld meg ezt az Úttörőben.

1979-ig volt az Úttörő elnöke. Ez idő alatt 3 alkalommal nyerték el a kiváló tsz címet. Noha – mondja nem kis keserűséggel – ezt ma már nem fogadják el értékmérőnek.

A párthoz, és közvetve a rendszerhez fűződő kapcsolatáról így beszél:

– A Leninben dolgoztam már, amikor volt ott néhány párttag, aki se a gazdálkodáshoz nem értett, meg úgy általában semmihez nem volt semmi érzékük. És ezek mint párttagok adták ott nekünk az utasításokat. Már akkor is akadt néhány ismerősöm a helyi pártvezetésnél, beszélgettem velük erről, hogy ezek a mi párttagjaink miket beszélnek. Azt mondták az ismerőseim, hogy hagyjam rá, beszéljenek azok, amit akarnak, hanem inkább szervezzek be a pártba néhány értelmeset, hogy emezek kevesebben legyenek. „Meg te is lépjél be, hogy mink legyünk többen.” – javasolták. Így kerültem be a pártba.

– Engem soha nem tudtak kikezdeni, pedig akartak sokszor, mert nekem az utolsó szögről is megvan a mai napig a papírom – tájékoztató óvatosságáról.

1979-ben azonban mégis „kifogtak rajta”. Ekkor került összetűzésbe egy megyei pártvezetővel, aki számtalan belső ellenőrzést rendelt el a tsz-nél.

– Nem győztük adni a dokumentációkat a vizsgálatokhoz, szóval ment a halász módszer, a kifárasztás.

Ez olyannyira sikerült, hogy szívinfarktust kapott, s lemondott a tsz-elnökségről. Utána a maga 4 kislánacán, ahol szőlőt tartott, kezd ismét dolgozni. Saját bevallása szerint ez gyógyítja meg. A rendszerváltozás után kiveszi a földet a szövetkezetből, amin fokhagymát, gyökeret és búzát termelt. 1999-ben egészségügyi okokból már nem tud gazdálkodni.

– Ide jutott a nagy szerelmem. Ez lett a vége – mondja.

A falugazdász

Sz. Ernő főmérnöként a József Attila Tsz-ben a hagyma gépesítésén dolgozott. Utána az Úttörő Tsz-nél ő a hagymaüzem-vezető, 150 hektáron termesztettek vöröshagymát és annak a feldolgozásával foglalkoztak. 1992-ben abbahagyta a szövetkezeti munkát, egy-két évig mint magángazdálkodó tevékenykedett. 2-3 hektáros nagyságrendben termelt fok- és vöröshagymát, majd 1994-től falugazdász. Óföldrőkon, Földőkon és Maroslelén 2450 őstermelő, 150-200 egyéni vállalkozó tartozik a felügye-

lete alá.

– A mezőgazdaságból akkor sem lehetett megélni, nem éreztem biztosítottnak a jövőt. Az információk közelébe akartam jutni. Ez talán a hátsó gondolat, amiért falugazdász akartam lenni. A másik szempont – ami most szlogenként tűnne, ha mondanám - hogy segíteni akartam a parasztságnak.

– Mi, falugazdászok az információ birtokában vagyunk, ezáltal hamarabb tudjuk, hogy mi várható, s így könnyebben rá tudunk kapni egy-egy lehetőségre. Ez az információs előny csak egy hetet jelent, hiszen amilyen gyorsan lehet, közlöm a gazdákkal a híreket, de ez az egy hét is sokat számíthat. Ha a saját gazdaságomat nézem, akkor ezek az információk mellett nem mehetek el, meg miért is mennék el. Nem elvtelenül, de kihasználom.

16-17 hektáron gazdálkodik – napraforgó, gyökér, búza, zab, kukorica van a földjén. Az utóbbi években már nem foglalkozik gýmatermeléssel.

– Nem jut időm a hagymára, mert a hagyma munkaigényes, és ez már nem fér bele az időmbe.

Edit és Feri, napszámosok a falu szélén

K. Ferenc és felesége, K. Edit 5 éve laknak Maroslelén. Akkor vették meg a falu szélén álló lepusztult állapotban lévő házat. A lakás belső falain nem volt vakolat sem. Azóta folyamatosan csinosítják az épületet, a ház bepucolása már kívül-belül megtörtént.

Az anyagi kényszer vitte rá őket arra, hogy napszámmal foglalkozzanak. Ferenc kocsin dolgozott a söriparnál, gépkocsit vezetett, illetve rakodott is, Edit régebben libát tépett Apátfalván a tsz-nél.

Nyolc általánost végeztek mindketten. Edit szeretett volna továbbtanulni, el is kezdte a szakmunkásképzőben a kereskedelmit, de nem tudta befejezni, mert édesanyja akkor maradt özvegyen, és mivel a négy testvér közül ő a legidősebb, így kénytelen volt elhelyezkedni. Feri viszont az általánost követően már nem akart az iskolapadban ülni.

– A 8 általánost elvégeztem, utána megmondom őszintén, nem volt kedvem tanulni. De még ma sem bánthat meg, hogy nem tanultam, mert így jobban embernek érzem magam, mint aki tanul vagy tanult. Amit rám bíznak, mindent megcsinállok.

A férfi Sz. János cégénél dolgozik félállásban. Felsőprögeti az udvart, s amikor munka adódik, például az áruátvételnél, akkor ő ott van, s besegít a hagyma pakolásában.

Nemcsak a napszámban foglalkoznak a hagymázással. Maguknak is raknak hagymát, általában 10 láncot, a földet bérlik.

– Eleinte mentünk, ahová hívtak, most már vannak állandó helyeink. Kiválogattuk magunknak azokat a gazdákat, akik számunkra a legmegfelelőbbek, és akiknek szintén mi vagyunk a megfelelőek. Szempont a számunkra, hogy nem kezelnek le bennünket, teljes emberként elfogadnak. Akadnak ám olyanok, akik magas lóról beszélgetnek velünk, a napszámosokkal – mondja Edit.

Ferinek nem tetszik, hogy „vannak, akik csak akkor köszönnek nagyokat, ami-

kor közeleg a szezon, máskor meg ránk se néznek, úgy mennek el mellettünk, csak bámulnak előre. Nagyon sokan lenézik a napszámosokat.” Edit azonban nem tartja véletlennek, hogy ez így van.

– Általában a napszámosok fele olyan, hogy amit keresnek a nap folyamán, azt elisszák este a kocsmában. Csak a mára gondolnak – vélekedik az asszony.

Ferenc a gerincével le van százalékolva. Fél tőle, hogy súlyosbodik a kemény munka miatt az állapota, de mint mondja: „Muszáj csinálni, mert hatodmagammal vagyok. Négy gyereket nevelünk.”

A legidősebb 15 éves, van egy 13 és egy 9 esztendős gyerek, meg a másfél éves kicsi. A 13 éves középiskolába szeretne menni, az a vágya, hogy gyerekorvos legyen.

– Lehet, hogy az összes „hagymapénz” arra megy el, hogy ő tanuljon, de próbáljuk majd támogatni – mondják egybehangzóan.

Függelék (interjúk)

F. József, maroslelei gazdálkodó

– *A szüleim Kiszomboron laktak. Béreltek földet, s fizetés-kiegészítésképpen foglalkoztak hagymázással.*

– Mi volt a főállásuk?

– *Apukám mentősofőr, anyám háztartásbeli volt.*

– Ön részt vett a hagymamunkálatokban akkoriban?

– *Mint a gyerek, úgy segédkezett otthon az ember. De igazán akkor ismerkedtem meg a hagymával, amikor saját magam kezdtem gazdálkodni.*

– Maroslelére mikor költöztek?

– *1973 novemberében, akkor még én nem foglalkoztam a fokhagymával, inkább csak a zöldségfélékkel. Utána az apósom révén lett lehetőségem a tsz-ben dinnyetermesztésre. Durván 7-8 éve csinálom én aktívabban a hagymát.*

– Mekkora területen termeszt most hagymát?

– *Kezdem 2,5 holdon, de volt már 4-5 hold is, fele részben tavaszi, fele részben őszi. Most akarok áttérni a vöröshagymára.*

– Azt mondják, a vöröshagymát manapság már csak nagyon kicsi haszonnal tudják a magángazdálkodók megtermelni?

– *A piacot kell figyelembe venni. Nekem az a meglátásom, mióta egyéni kézbe kerültek a földek, lényegesen nagyobb területen termesztenek fokhagymát, mert aki munkanélküli lett, az inkább a maga kisebbfajta földjén fokhagymával kezd foglalkozni. Így túltermelés mutatkozik. Az is oka ennek a túltermelésnek, hogy egyre jobban teret nyer a fokhagymánál is a gépesítés, a gépi rakás. Nem is beszélve arról, hogy mivel sokan kicsi területen gazdálkodnak, ezért nem tudják betartani a vetésforgót, így egyre gyakoribbak lesznek a fertőzések a fokhagymában. Érzésem szerint ez nagyban veszélyezteti a fokhagymát. A minőség nem lesz olyan, mint kellene. A növényvédőszerre túl sokat kell költeni a fokhagyma esetén. Nem vagyok én ellene a gépesítésnek. Sőt, magam is minél inkább arra törekszem, hogy gépesítve legyen a terme-*

lés. A fokhagymánál viszont nem vagyok híve a gépesítésnek, mert a hagyma megkívánja, hogy az üstöke menjen jól a földbe. Az őszi fokhagyma még „elmegey” a gépi rakás esetén, ezt aláírom, de a tavaszinál megvan az a hátrány, hogy sokára szárad fel a talaj, és ha géppel megyünk rá, akkor a masina nagyon mély nyomot hagy. Emiatt minden negyedik vagy ötödik sorban megsérül a hagyma.

– Tanult mezőgazdasági technikát?

– Nem, ez amit itt most elmondtam, csak az én elgondolásom.

– Említette, hogy 7-8 éve foglalkozik aktívabban a hagymatermeléssel.

– De nekem a mezőgazdaság a főtevékenységem már olyan 15 éve.

– A hagyma előtt termelte a dinnyét?

– Igen, meg gyökeret is. A gyökeret és a dinnyét általában az abc-áruházaknak adtuk el.

– Az eredeti szakmája lakatos. Mint lakatos hol dolgozott?

– 1967-ben végeztem, a Lenin Tsz-ben kezdtem dolgozni, majd a Medicorhoz mentem, ezt követően dolgoztam még 5 évet az algyői olajcégnél. Utána jött a dinnyézés.

– Miért váltott dinnyéről hagymára?

– Beszűkült a piac a dinnyénél. Nem kedvezett az időjárás sem, mert akkoriban éppen száraz idők jártak. Nem lett jó a termés. Rájöttem, hogy ugyanannyi munkával és területen, mint amit a dinnyére ráfordítottam, lényegesen több pénzt lehetne a konyhára hozni a hagymával.

– Bejött ez az elképzelés?

– Tulajdonképpen be. Én mindig a magam elképzeléseit, a szakkönyvek segítségével megpróbáltam úgy végrehajtani, hogy közben könnyítsek a munkán, tehát hogy újítsak. Például itt van a fokhagymának a szétbontása, ami megkönnyíti a feldolgozást. Az ötletet egy kiszombori ismerősömtől hallottam. Tudtam, úgy nyomja szét valamivel a hagymát, nem kell hogy kaparja. Gondoltam magamban, ha valaki szétnyomja, akkor én is megcsinálom. Addig agyaltam, hogy kieszeltem a megoldást. Ha a feleségemmel hozzáfogok roppantani, akkor mi így ketten a 14-15 holdnyi területen termelt hagymát 10 nap alatt feldolgozzuk, egyébként ez a munka, a szétbontás és a megkaparás beletelne – e módszer nélkül – 40-50 napba is. Első évben mindenki csak nézte, hogy mi lesz ebből a roppantásból, utána meg jöttek tanácsot kérni. Sok kézi munkát lehet ezzel megspórolni.

– Megéri a hagymázás?

– Épp ezt akartam belőle kihozni, hogy eltart bennünket ezen az életszínvonalon, amit eddig elértünk.

– Milyen az életszínvonaluk?

– Olyan közepes, gyenge közepes. A költségek annyira megdrágultak, hogy nem lehet úgy félretenni, mint 10 esztendővel ezelőtt. Akkor tudtam tenni félre egy kis pénzt, pedig akkor még csak 1/3-nyi területen gazdálkodtam. Ezt a házat is ezekből a félretett pénzből vettük meg. 15 évig kellett gyűjtögetni. Sajnos az átvételi árak nem követik a költségeink emelkedését. Mikor először adtam le a fokhagymámat 8 évvel ezelőtt, akkor volt 120 forint kilója, most meg 140-160 körül van. És kérdezem én, mekkora volt eközben az infláció? A napszám ára is nagyon felment, a fokhagyma

ugye nem tudja nélkülözni a kézimunkaerőt. 80-100 forintért kaptam napszámost 7-8 éve, most meg legjobb esetben is fizetünk 250-300 forintot.

– Mennyi napszámost szokott foglalkoztatni?

– Folyamatosan természetesen nem dolgoztatok munkást, csak amikor szezon van. Rakáskor és szedéskor 3-4 napszámost igyekszek szerezni.

– Milyen véleményen van a helyi kereskedőkről és felvásárlókról?

– Hát nekem az a véleményem, hogy azok szépen kialakítják egymás között az árakat. Múltkor jött ide a faluba egy másik vidékről egy kerekedő, volt neki export-engedélye, meg minden, ami kell. Szóval idejött, ráigért az árakra – ez nekünk, termelőknek jó volt –, de nemsokára ezzel a személlyel is kialakult a kontaktus, mi csak azt tapasztaltuk, hogy megint egyformák az árak.

– A faluban melyik kereskedőhöz viszi a hagymát? Van állandó felvásárlója?

– Vegyesen szoktam. Viszem én Szügyihöz is, de Shulczhoz is, de elviszem éppen szabadpiacra is.

– Hová?

– Amíg nem volt ilyen drága az üzemanyag, addig felvittem Pestre is. Most viszont már olyan drága a szállítási költség, például itt van az úthasználat, hogy ma már úgy látom, nem gazdaságos felvinni. Amennyivel Pesten többért el lehet adni, kb. olyan 20 forinttal kilónként, az rámege a benzinre. Szegeden meg alig tér el az ár az ittenitől. A szabadpiacon annyiban vagyok előnyben, hogy én megpróbálok rámenni a minőségre, azáltal hogy kézzel duggatom a fokhagymát, meg azzal hogy a szakirodalom által legjobbnak tartott műtrágyát használom. Igaz, hogy drágább, mint a hagyományos, szinte kétszer-háromszor kerül többbe, de a régiiek esetén nagyon lassú a felbomlási idő, így nem hat úgy, mint ahogy kellene.

– Már kétszer is említette, hogy a szakirodalom segítségével gazdálkodik. Mi alapján tájékozódik?

– Inkább könyvekből, szakkönyvekből. Ezeket a kiadványokat általában ott vásárolok, ahol a műtrágyákat. Abban a boltban árulnak ilyen ismertetőket is.

– Úgy látom, maga olyan típusú gazdálkodó, aki igen sokat töpreng azon, hogy miként tud hatékonyabban termelni.

– A saját hasznomat próbálok ezzel megszerezni. Szépen megfogtam az életnek a dolgos oldalát, ezért megpróbálok könnyíteni a munkámon. Meg figyelem persze a piacot, meg annak a lehetőségeit. Vannak kis hézagok az életben, s ha az ember ezeket meglátja, akkor kevesebb munkával jobban lehet keresni. Ezért is akarok áttérni a vöröshagymára, mert szerintem ott van most egy kis hézag. A fokhagymatermelésben a sok kézi munka, a napszámosok bére és a tápanyag-utánpótlás elviszi a haszon 70%-át. Nekem marad 30%. Ha viszont vöröshagymát termelek, akkor nem kell annyi kézi munkaerőt kifizetnem, és nem kell annyi tápanyagot se befördíteni a földbe, mert a vöröshagyma igénytelenebb. Most van 6 hold vöröshagymám. Olyan fajtát termelek, hogy hamarabb beérik, mint a hagyományos makói vöröshagyma, tehát hamarabb lehetek a piacon vele. Márpedig a piacnak az a törvénye, hogy aki hamarabb ott van, az több haszonnal tudja értékesíteni. Igaz, hogy több száz hektáron termelik Makón és környékén a vöröshagymát, de én gyorsabb vagyok, hiszen az én hagymám már májusban bejön, nem úgy, mint a többi, amelyik csak júniusban vagy júliusban.

– A helyi szövetkezettel együttműködik?
– *Magánszemélyektől és a helyi önkormányzattól bérlém a földet. A szövetkezettel csak olyan formában van kapcsolatom, hogy a vezetőktől néha tanácsot kérek, ha valamivel nem vagyok tisztában. Gépre nincs szükségem a tsz-től, mert nekem is vannak gépeim, amivel meg tudom művelni a földet.*

– A Hagyma Terméktanácsnak tagja?

– *Nem. Voltam már a gyűléseiken. Nem látom, hogy igazándiból ez a tanács mit tudna nyújtani a termelőknek. Elméletileg szóban biztosítják a segítséget, de azután a többi ránk bizzák. Amikor bent voltam, és a termelők felvetették, hogy mi van az értékesítéssel, akkor az volt a válasz, hogy ez már nem az ő asztaluk. Az már az átvevőre tartozik. Akkor meg tulajdonképpen minek van a Hagyma Terméktanács? Mi a szerepe? Talán annyi haszna lehet, hogy a kutatóállomásnak próbálnak támogatókat szerezni. A kistermelőkkel kapcsolatos hozzáállásukat nem tartom teljesen megfelelőnek. Se információt nem kapunk, se olcsó műtrágyát, se vetőmagot.*

– Állami támogatást vagy hitelt szokott igénybe venni?

– *Nem, soha, még hitelem se volt. Ódzkodtam a hitelfelvételtől. Semmi szín alatt sem szeretnék belemenni egy ilyen ügybe, mert olyan bizonytalan az értékesítés, hogy nem szabad hitelt felvenni.*

– Állatot tart?

– *Tavaly 17 disznót adtam le. Az idén már tizenegyet leadtam. Baromfi van 60-80 darab, ez viszont csak saját használatra szolgál.*

– Egy évben átlagosan mennyi a forgalma?

– *Tavaly 1 millió 600 ezer forint volt a forgalmam. Ha nincs ez a probléma a gyökérrel, meg nem megy tönkre 150 mázsa vöröshagymám, akkor 6-800 ezerrel több lett volna a bevétel.*

– Mi a következő nagy terve?

– *Túl nagy terveim azért nincsenek. A fiamnak szeretnék segíteni, ha elkezdi majd az életet. Nem nagyon akarja, pedig már 25 éves. Meg hát jó lenne venni egy fiatalabb autót vagy egy kis teherautót, amivel mehetnék piacozni. Most van ez a 15 éves Mercim. Három éve hajtom, nem panaszkodhatok rá. Mondjuk, elég sokat zabál.*

M. Józsefné B. Andrea, hagymakereskedő

– *Az élet és a véletlen hozta, hogy én belesöpöpentem a hagymázásba. Meg a nyelvtudásom. Kezdetben csak fordítottam a Rákóczi Szövetkezetben. Utána valahogy itt ragadtam, és elkezdtek magánvállalkozásban a hagymakereskedelmet. Megtetszett, de hozzá kell tennem, hogy diákként is közgazdasági egyetemre szerettem volna menni, külkereskedő akartam lenni, de nem vettek fel. A 70-es években a pedagógus pályára, a tanárképző főiskolára könnyebb volt bekerülni, így lettem tanár.*

– Hol végzett?

– *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán matematika-művelődésszervezés szakon. Miután végeztem, nem kaptam tanári állást, csak napközist, akkor elvégeztem Sárospatakon a tanítóképzőt. Tanító lettem, azután amikor tanár kellett, akkor tanár*

lettem. A Bajza József Általános Iskola az egyetlen munkahelyem volt. Máshol nem dolgoztam.

– Miben különbözik alapvetően a mostani munkája a pedagógusként megszokott feladatoktól?

– Bizonyos szempontból szabadabb vagyok most. Egyébként pedig természetesen keményebb ez a munka, de a pedagógiával összehasonlítani roppant nehéz. Az iskolában nehezen tűrtem a kööttségeket, az ottani szabályokat, amik sokszor ésszerűtlenek, nem normálisak voltak. Nehezen viseltem el a vezetőséget, az igazgatókat. No itt most van önállóság, azt csinálók, ami jólesik. Az iskolában zavart a felelőtlenség. A kollégák és a gyerekek felelőtlensége. Itt ilyen gond nem lehet, mert itt mi vagyunk mindenkéért a felelősök.

– Akkor az autonómiára való törekvés fontos szerepet játszik abban, hogy Önök vállalkozók lettek.

– Így van. A függetlenség és az önállóság fontos értékek számomra.

– A függetlenség és az ebből következő teljes felelősség azonban rengeteg stresszel jár. Miként dolgozza fel ezt az élethelyzetet?

– Soha, sehol nem tudjuk ezt feldolgozni. Állandó feszültség alatt élést jelent ez az életforma. Az a jellemző erre a kereskedelemre – habár lehet, hogy csúnyán hangzik – van amikor a szar is jó, és van amikor a jó is szar. Kitalálni, hogy mikor és hol van a határ, mikor és mennyi pénzért milyen minőségű árut adnak el, ezt soha nem lehet tudni. Óránként változhat egy-egy terméknek a piaci helyzete. Aki leginkább közelíti meg a valóságot, az talpon marad, aki meg nem, az elhúszik.

– Milyen nyelven beszél?

– Németül jól, angolul és olaszul pedig értek. Az utóbbiaknál csak tolmáccsal szoktam dolgozni.

– Ön akkor kapcsolódott be a hagymakereskedelembé, amikor a férje segítségével tolmácskodott.

– A férjem akkoriban a Rákóczi elnökhelyettese volt, s ráosztották a kereskedelem intézését. Volt állat- és növénykereskedelem. Majd a szervezetet elnöke azt mondta, a zöldség forgalmazása veszteséges, nem finanszírozzák tovább. Mi ezzel nem értettünk egyet, vitakoztunk ezzel a vélekedéssel. Utána megpróbáltuk egyedül.

– Mikor indították a magánvállalkozást?

– Kétszer kezdtük, egyszer 1991-ben – ekkor hagytam ott az iskolát – egy vegyes tulajdonú bt-vel, amely több tulajdonosú volt. Két év alatt kisült, hogy ez így nem megy. Nem tudtunk megegyezni egymás között. Mi akkor önként és dalolva kiléptünk, és alakítottuk meg a saját vállalkozásunkat 1993-ban, ami azóta is működik.

– Makó és környékén Önök a legerősebb hagymakereskedők?

– Nem tudom, mert nincsenek pontos információim. Azt mondhatjuk, hogy az egyik legerősebbek vagyunk. A szegedi T. Károllyal együtt az ország fokhagyma-exportjának felét mi adjuk. Tavalý 766 vagon ment ki vámárnyilatkozattal az országból, ennek a felét ő és mi csináljuk. Azért tudok erről így nyilatkozni, mert összedolgozunk. Egy piacra közösen szállítunk. Évekkel ezelőtt összefogtunk, éppen azért, hogy az árakat tudjuk szabályozni. Ekkora volumennél nem lehet máshogy, a többi 72 így hozzánk igazodik.

- Milyen piacra dolgoznak?
- *Egész Európában mindenhova. Kivétel Ukrajna és Spanyolország.*
- Hogyan szerzik a piacot?
- *Egyrészt saját jogon, másrészt pedig vannak Magyarországon nagy zöldségkereskedő exportcégek, akiken keresztül dolgozunk. Például úgy írunk alá egy szerződést, hogy a külker cég, T. úr és mi egyszerre, tehát ebben is együttműködünk T. Károllyal.*
- A fokhagymán kívül mivel kereskednek még?
- *Vöröshagymával is, meg petrezselyemmel, gyökérrel, dughagymával. Most építünk egy hűtőházat, s utána fogunk zöldpaprikával és pritaminpaprikával is foglalkozni, de a hűtőház is alapvetően a fokhagymának készül, csak fel lehet használni majd másra is. Van egy EU-szabvány, miszerint csak 50%-os csíra állapotig engedik be a fokhagymát. Bizony a magyar őszi augusztus 20-án 50%-os, a magyar tavaszi pedig október 15-én éri el ezt a százalékot. Ami tehát nem lesz lehűtve, annak akkor ott a vége. Utána azt csinál vele a magyar, amit akar.*
- Az Önök telepét és vállalkozását miként fogja érinteni az EU-csatlakozás?
- Jól.
- Tehát az Önök vállalkozásának jó lesz?
- *Nem nekem lesz csak jó, hanem az összes makói parasztnak. Nagy a fokhagyma felhasználás az EU-ban, 200 ezer tonnát termel Spanyolország, 110 ezret Franciaország, s 20 ezer tonnát Magyarország. A húszezerből jelenleg van egy kétezres kvótánk. Mire az Unió tagja leszünk, addigra ez a kvóta jelentősen meg fog nőni. Bevinni most is bevizetjük, csak olyan vám sújtja, hogy nem gazdaságos emiatt a kivitel. Tavaly szeptember 23-ra betelt a kvótánk. Az őszivel betelt a kvóta, és ezzel a tavaszt sújtja az összes vám. Amikor betelik a kvóta, azon a napon, abban az órában, akkor megy le a fokhagyma ára. Ezért is szeretnénk elérni, hogy emeljék a kvótát.*
- A szülők, nagyszülők foglalkoztak-e hagymával?
- *Nem makóiak vagyunk, így nem. Az anyám mezőkovácsházi, a nagyapám volt ott a jegyző. Az apám édesapja Csanádpalotán gazdatisztként szolgált. En úgy kerültem kapcsolatba a mezőgazdasággal, hogy hozzámentem feleségül az agrármérnök férjemhez. Mint minden fiatal pár, mi is boldogulni akartunk, és hozzákezdünk fokhagymát, vöröshagymát, köménymagot termesztani. Volt 10 anyakocánk, 100 hizónk. Ennek van már 30 éve. Mint gyerek soha nem foglalkoztam mezőgazdasággal. Az anyám tanár, az apám pedig állatorvos. Ahogy lett egy agronómus férjem, belevitt az élet a mezőgazdaságba.*
- A gyerekeik ezzel akarnak foglalkozni?
- *A legnagyobb fiam, András igen, a középső, Balázs hallani se akar róla, a legkisebb, Dániel még kérdőjel, ő róla még nem tudjuk, hogy mit akar. András már itt dolgozik. Bizonyos területek az övé, ő a külső telepeknek a felügyelője, meg az áru behordása is András feladata. Minden környékbeli faluban van egy telephelyünk.*
- Mitől sikeres a vállalkozásuk?
- *Az üzleti életben kell egy jó kapcsolatteremtő képesség. Fontos, hogy a közös hangot az ember bárkivel megtalálja. Egy külföldi kereskedő, aki tud németül, de nem német – amint később elmondta – azért választott minket partnernek, és nem mást,*

pedig járt mindenhol, már értem ezalatt a jelentősebbeket, mert nagyon jól tudott velem kontaktusba kerülni. Fel kell tudni venni azt a stílust, ahogy kint a kereskedők beszélnek. A kommunikáció egy vadidegennel 5 perc alatt, ez a tíka az egésznek. Meg van még egy: kell egy termelői háttér.

– Milyen a kapcsolatuk a termelőkkel?

– Kétféle kapcsolat van. Vannak, akik nekünk termelnek az integráció keretében. Meg vannak, akik beesnek a kapun a termékükkel.

– Foglalkoznak termeltetéssel is?

– Csinálunk mi egy nagy kísérletet. Honosítani próbálunk Európa-szerte közkedvelt fajtákat, és ennek honosítani próbáljuk a gépi technikáját. Ettől a hagyományos, „mindent kézzel, négykézláb mászva” című dologtól szeretnénk teljesen megszabadulni. A kézimunkaerőt igénylő termelés olyan árfekvést idéz elő, ami nem versenyképes. Meg kell találnunk azokat a fajtákat, amik nem 150-200 kilót teremnek egy kisláncon. Mi erre a kísérletre rengeteget áldozunk.

– Ön szerint van jövője ennek a kifejezésnek, hogy makói hagyma?

– Hogyne lenne. Vannak lehetőségeink. Nézze, beengednek havi 5 tonna kínai fokhagymát az EU-ba, tehát egy évben az 60 ezer tonna. Tehát ez az, amit ők nem termelnek meg, amit máshonnan hoznak. Ha mi tagok leszünk, akkor a kínai kárára megkapja a lehetőséget a magyar hagyma. Ez is azt mutatja, hogy nagy kihívás előtt állunk.

– A működésük során igénybe veszik a Hagyma Terméktanács segítségét?

– Én csak jót tudok mondani róluk. Fordulhatok hozzájuk bármivel, bármilyen keservemmel. Azt kell hogy mondjam e téma kapcsán, ha nincs összehangolva az ár, bármennyire is furcsán hangzik, akkor csak a paraszt jár rosszul, mert az összehangolás nélküli áringadozásnak a termelő issza meg a levét, nem a kereskedő.

IRODALOM

ANDOR Mihály - KUCZI Tibor – SWAIN Nigel

1996 Közép-európai falvak 1990 után. Szociológiai Szemle 3-4.

ERDEI Ferenc

1969 Makó város történeti pályája. In: Makó, az első felszabadult város. Makó-Budapest

1973 Parasztkok. (Hasonmás kiadás) Budapest

1974 Magyar falu. (Hasonmás kiadás) Budapest

1977 Város és vidéke. (Hasonmás kiadás) Budapest

1982 Makó társadalomrajza. A Makói Múzeum Füzetei 27. Makó

1983 A magyar társadalom. In: Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Főszerkesztő Pintér István. Budapest

FÜLEKI László

1997 Magyarországi hagymatermesztés és piacfejlődés. In: A makói hagyma múltja, jelene és jövője. Makó

HAJDÚ József

1998 A hagymakereskedő makói zsidóságról. In: Tanulmányok. Tóth Ferenc köszöntése. Szerk. Halmágyi Pál. A Makói Múzeum Füzetei 90. Makó

HARCSA István – KOVÁCH Imre – SZELÉNYI Iván

1999 A posztoszocialista átalakulási válság a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban. Szociológiai Szemle 3.

JUHÁSZ Pál

1983/a Az agrárértelmiség szerepe és a mezőgazdasági szövetkezetek. Medvetánc 1.

1983/b Medve Alfonz és a magyar gazdasági "csoda". In: Ne sápadj! Filmszociográfia Medve Alfonz domaházi parasztpolgárról. A MAFILM Társulás Stúdió kiadványa. Budapest

KOVÁCH Imre

1988 Termelők és vállalkozók. Mezőgazdasági kistermelők a magyar társadalomban. Társadalomtudományi Intézet. Budapest

KOVÁCS Katalin – VÁRADI Mónika Mária

1995 Szereplők és kapcsolatrendszerek egy alföldi mezőváros agrárgazdaságában. Szociológiai Szemle 4.

KULCSÁR Viktor (szerk.)

1976 A változó falu. Budapest

A makói hagyma múltja, jelene és jövője.

1997 Hagyma Terméktanács. Makó

Makó és Térsége Komplex Területfejlesztési Konceptiója.

1997 (Készítette a JATE Gazdasági Földrajzi Tanszék, Dr. Mészáros Rezső egyetemi tanár vezetésével. Szeged, 1997. december)

Makó és Térsége Fejlesztési Programja.

1998 (Egyeztetési anyag, március)

MÁRKUS István

1973 Az utóparasztság arcképéhez. Szociológia 2.

1980 Az ismeretlen főszereplő: a szegényparasztság. Valóság XXIII. 4.

SZELÉNYI Iván

1990 Új osztály, állam, politika. Budapest

1992 Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. Budapest

TÓTH Ferenc

1998 A makói hagyma. Makó monográfiája 2. Makó

“We cannot live without onion”

Data to the Sociography of the World Based on Onion in and around of Makó after the 1989 Political Transition

The concepts of the onion and the region of Makó are inseparable from each other. As one of my interviewees put it: “In a wine region they produce wine. Fortunately, for us we have the onion that provides us with a bit of extra income.” When one examines the micro and macro communities of Makó, he will inevitably observe the onion’s effect on shaping the society. This present study’s starting point is the concept of the rise of peasantry into the middle class, the concept of which was created by Ferenc Erdei from Makó. When drawing the map of Makó’s peasant society and within that the onion producers’ society, the young Erdei concluded that the problems of peasantry can be remedied by the emerging rise to the middle class. In view of the peasantry’s rise to the middle class, I have examined who make up today’s onion producers’ society in and around Makó i.e. the group of people/families who in one way or another have connections with the onion, who have income from either growing the plant or processing it. I have studied where they come from, what their family background is, what life they have led, what type of economic strategy they follow, what business resources they can count on and what “cultural capital” they have. During my research in 1999 I interviewed 47 people. With the help of these interviews I have highlighted the farmers’ struggles, the business resources of the traders and with the tools of sociography I portray the life of the onion producers.